DE NIEUWE STEM

9

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
ACHTSTE JAARGANG / SEPTEMBER 1953

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / H. J. POS / JAN ROMEIN / J. SUYS / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM — *voor Vlaanderen:* MARNIX GIJSEN / KAREL JONCKHEERE / JULIEN KUYPERS — *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *vertegenwoordiger voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Hogereinde 19, Ouderkerk a. d. Amstel. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor leden der W.B.-Vereniging en studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaar-abonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: N.V. WERELDBIBLIOTHEEK

AMSTERDAM
Admiraal de Ruyterweg 545
Giro 1677

ANTWERPEN
Lange Koepoortstraat 2
Giro 316339

INHOUD

blz.

Remco Campert, Episode 481
F. van Sandwijk, 'De Derde Weg' die wij moeten banen . . . 486
Hans Edinga, De Wintertuin 498
Pramoedya Ananta Toer, Wrok 500
P. P. J. van Caspel, Much Taboo About Nothing 521
Joh. Betzema, Aanval op Oermesi 527
J. B. Charles, Anna en Yvonne 533
Kort Bestek 536
Bonae Literae 541
Ex libris 542

Remco Campert

EPISODE

De middag gaat snel voorbij.
Een zilveren schemer
Omwikkelt de fietsers
Die opgelucht naar huis rijden.

Door de Zuid-poort
Gadegeslagen door een oude man
Nadert in zijn auto
De generaal van acht legers
Op weg naar het juwelen paleis
Waar de schemer van tin is.

Door de Noord-poort
Vluchtten op paarden
De witte geleerden.
Het riet langs de sloten
Buigt naar het Noorden,
De wind vaart naar het Noorden.

Wind is in alle steden.
Vrienden blijven achter
Schrijven sierlijke woorden
Drinken wijn
En zien de dansmeisjes
Steeds wilder rondgaan.

Heb je de maan zien bloeien
Boven de gebouwen
Die zij tot eigen verdriet verwaarlozen?

Heb je de scherven gezien in de sponningen
En op de binnenplaats het rottend huisgerei
De oude pendule, de beeldjes van porcelein
Het veren matras?

Waarom doet de gemeente niets?
Dat zijn zijzelf de gemeente

Volkskrachtig kwebbelend
Leuterend en wat zij vroeger maakten
Sterft onder hun handen
Wordt onder hun ogen tot een weerspannige
Gedachte voor de al evenzeer weerspannige
Dichter.

De stad is dood.
De wijze mannen zijn allen vertrokken
Op snelle paarden
Gedreven door de wind en de weemoed.
De vreemde legers plunderen
Hun verlaten huizen.

Alleen de bleke maan
Omkranst door schuiten
In de trage rivier
Kunnen zij niet stelen.

Aan een chromen tapkast
Drinken zij koffie
De werkelozen, de chauffeurs
En de hoerejongens.
Zij lijken wel de enigen
Die de dag kennen van uur tot uur.

Liefde en het voorjaar
Bijten als een groene tand
Hun handen in.

Het eerst vluchtten de bankiers
En hun schone dochters
Op witte schepen
Hun geld tellend onder grammofoonmuziek.
Later ook de wethouders
Met koffers vol beschreven papieren
En de generaals als laatsten.

Resten slechts de dichters
Om de bevreesde onderdanen

Hun bevreesde verzen voor te lezen.
Geef me je handen.
Ook vanavond gaat de barbaarse generaal
Langs de huizen
Op zoek naar mannen
Om in zijn overwinnend leger te vechten.

Geef me je handen.
Sluit de deur die op straat uitziet.

Het is winter.
De boten liggen stil.
En de vreemde soldaten
Die ons elke dag vertrouwder worden
Vieren feest met warenhuismeisjes
En denken aan hun land.

Wel herinner ik mij vriend
Hoe wij eertijds dwaalden door de stad
En vermoeidheid als schoonheid ondergingen
Schoonheid als vermoeidheid.
In de haven lagen de geteerde schepen gemeerd
De wolken verzamelden zich
Een verwaaiende bloem aan het Oostelijk raam.

We zagen de schepen uitvaren
Bedrijvigheid van mieren op hun dek.
De zon verzonk in het gat van de aarde
Het water golfde duisternis aan.
Wij begaven ons huiswaarts.
Zonder hartzeer
En tevreden.

Zeven zeeën ver is nu de vrijheid
Melden de boodschappers
Die verhoeds en zonder vlaggeruis
Met de nacht de vier poorten binnensluipen.

Regen aan de ramen
Ook geen vogels meer

Papieren onbeschreven
Wie zal ik nog verhalen?

De barbaren vermogen zelfs niet
Met verzet mijn dagen te vullen.
Door de stad ga ik als een vreemdeling
Die schonere steden heeft gekend.

Hij schreef eens een gedicht
Over de schoonheid van de vriendschap.
Hij is met de vogels weggetrokken
Naar onbereikbare steden.

Ik tel de uren als dagen.
Ik sta aan de Noordpoort
En kijk van nevel tot schemer de wegen af
Maar zie slechts de auto's
En de glinsterende wapens van de heerser.

O, de gevluchten hebben geen goed gedaan...
Zij namen de muziek mee.
De heerser heeft een fanfare-corps
Trommels en trompetten.
Misschien komt nog eens de dag
Dat ik mij bij hem melden zal.
Maar zal dat goed doen?

Alles is voorbij.
Ik ben nog slechts een leeg lichaam.
Ik zie de stofwolken op de weg.
Ik sta aan de Noord-poort en huiver.
Wijn en oude manuscripten
Zwijgende vrienden en nachten zonder slaap
Daarmee schijnen de dagen gevuld
Nu vreemde heersers over ons kwamen.

In de twaalf vouwen van de wolken
Gaat het zonlicht schuil.
In de dertien vouwen van het hart
Gaat mijn liefde schuil.

Vandaag dacht ik er aan
Hoe wij vroeger zongen
En naar de dansmeisjes keken
Tot de ochtendzon ons wekte.

Eens luisterde een koning
Naar muziek van snaren en besnaarde stemmen.
De ronde maan scheen boven zijn wit paleis
En meisjes liepen door de geurende tuinen.
Hun fietsen leunden al weken
Tegen de paleismuur.

Nu is dat alles voorbij
En zal niet meer terugkomen.

De koning is in ballingschap
En schrijft verwarde brieven
Aan zijn eerste minister.

Geen muziek en geen stemmen
Worden meer in het paleis gehoord.

De nacht is zwart.
De rozen uitgebloeid.

Stil! Wat beweegt daar in de struiken?
Het is de wind
Die geen afscheid kon nemen.

F. van Sandwijk

„DE DERDE WEG" DIE WIJ MOETEN BANEN

Inleiding

De richting van „De derde weg" is noch naar Washington noch naar Moskou; dit betekent in de situatie van 1953 dat de aanhangers van deze vredesbeweging niet het Atlantisch Pact aanvaarden en evenmin de politiek van de Kominform.

Verduidelijking van deze keuze blijft geboden zo lang de spanning tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie toeneemt en de volgelingen van één van beide staten ons met hun propaganda aan hùn zijde trachten te houden of te brengen.

In de volgende bladzijden wordt getracht tot die verheldering een bijdrage te leveren, waarin de meeste aandacht gericht wordt op wat wij zo graag niet waarnemen: de toestand waarin wijzelf leven.

Wij gaan er namelijk van uit dat wij eerst deze toestand met zo weinig mogelijk vooroordelen moeten benaderen voordat wij kunnen verwachten ons een niet al te verwrongen beeld te vormen van de grote rivalen in de wereldpolitiek en ten aanzien van hen een verantwoorde houding aan te nemen. Dit uitgangspunt biedt ook het enig juiste antwoord op de vraag of er wel een derde weg ligt tussen Washington en Moskou, een weg die leidt naar de toekomst van West-Europa.

Nadere beschouwing van het slop waarin wij terecht gekomen zijn heeft ons immers tot de gevolgtrekking gebracht dat de verantwoordelijkheid voor het maatschappelijke gebeuren niet, zoals men veelal meent, op de politieke partijen of de staatslieden en diplomaten rust maar op „de gewone mensen" en dat alleen hùn werkelijkheidszin de derde weg kan banen.

Hierbij moeten wij ons steeds voor ogen houden dat de aardbewoners er nog nooit in geslaagd zijn de vrede te bewaren en dat hiertoe op den duur grotere veranderingen in hun persoonlijke en maatschappelijke leven vereist zijn dan in plannen zelfs zijn uitgedacht. Nog nooit echter hebben mensen zo sterk vermoed voor hun totale ondergang te staan als wij thans in West-Europa.

Onder deze omstandigheden blijft ons slechts de hoop dat de drang om te leven toch sterker zal blijken dan de angst en de neiging tot vernietiging, zodat wij ons tijdig althans voldoende rekenschap zullen geven van ons individuele en maatschappelijke gedrag om het ergste te voorkomen.

Waarom wij de Kominform afwijzen
Geschiedenis van de Sowjet-Unie

Als wij trachten ons een algemene indruk te vormen van de Sowjet-Unie, dan mogen wij niet vergeten in welk een afgrijselijke armoede en verwording dit overwegend boerenvolk heeft geleefd onder het tsarisme.

Analfabetisme was regel en berusting in hun ellendig lot was de Russen eeuwenlang voorgehouden als de hoogste godsdienstige deugd.

Aan deze mensen, in vele opzichten levend in een toestand zoals wij gekend hebben in de Middeleeuwen, gingen de revolutionnairen leiding geven en het is begrijpelijk dat zij hierbij het zwaarste accent legden op zelfbewustzijn, berustend op lotsverbondenheid met anderen, op wilskracht, discipline, „bolsjewistische gehardheid" en op het bijbrengen van kennis omtrent de maatschappij.

Deze gehardheid is niet alleen versterkt door de onvoorziene moeilijkheden welke de factor mens na de revolutie opleverde, maar ook door alle mogelijke en onmogelijke militaire, economische en politieke tegenwerking van de leidende kringen in de kapitalistische landen en doordat uitgebleven is de hulp van hen, wier voorhoede de Russen menen te zijn.

In de Westerse wereld, ook in de kringen van de arbeiders, is namelijk het feit dat het persoonlijk bezit van de productiemiddelen werd opgeheven als de grootste onrechtvaardigheid opgevat die men zich kon voorstellen en dat men ging streven naar economische opbouw volgens een plan leek een waandenkbeeld dat gedoemd was te mislukken.

Steeds meer is de Sowjet-Unie de schrik geworden voor allen die de gedachte van zich willen afschudden dat het in de samenleving anders kan dan het gaat in hùn tijd op hùn plekje grond.

Hadden de Westerse staatslieden in de eerste jaren na 1917 geweten wat wij thans weten, dan hadden zij zich toen ongetwijfeld nog meer ingespannen om het bolsjewistische regime omver te werpen. Deze historische kans — als zij bestaan heeft — is gemist en komt niet terug.

Economische opbouw

De Russen hebben immers na de revolutie grote resultaten bereikt op economisch gebied, die een duidelijk stempel hebben gedrukt op het gehele leven: de tweede wereldoorlog heeft bewezen tot welk een krachtsinspanning dit volk in staat is.

Van wereldhistorische betekenis moet het genoemd worden dat men in de Sowjet-Unie reeds zo ver geslaagd is in de beheersing van de economie dat crises, zoals die in de kapitalistische landen steeds terugkeren, uitgesloten zijn. Omdat deze crises de staatslieden telkens gedwongen hebben tenslotte een tijdelijke „oplossing" te zoeken in oorlogen, kan men vaststellen dat de *economische* noodzaak van oorlogen in de Sowjet-Unie verdwenen is.

Buitenlandse politiek

De Russen hebben alle belang bij een zo lang mogelijke periode van vrede, omdat zij dan hun economie kunnen versterken en trachten de kapitalistische landen in te halen, en omdat zij overtuigd zijn van de economische ineenstorting der kapitalistische staten als deze geen mogelijkheid tot uitwijken in oorlogen weten te vinden.

De buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie is daarom steeds gericht geweest op handhaving van de vrede. Het staat bijvoorbeeld vast dat Hitler en de zijnen de tweede wereldoorlog niet hadden kunnen ontketenen als de politiek van collectieve veiligheid gevolgd was, die hardnekkig in de Volkenbond verdedigd is door de Russische minister van Buitenlandse Zaken Litwinow.

De twijfelachtige houding van de kapitalistische staten ten opzichte van de Sowjet-Unie, de geheime sympathie van leidende kringen in die staten voor het fascisme, zoals gebleken is uit de politiek van niet-inmenging jegens generaal Franco en de politiek van „München" jegens Hitler, de aanval van de Duitsers op de Sowjet-Unie, de in strategie en politiek der geallieerden tot uiting gekomen hoop dat Duitsers en Russen elkaar zouden vernietigen, dit alles heeft de achterdocht van de laatsten steeds nieuw voedsel gegeven en hun verlangen versterkt de Russische grenzen om *militaire* redenen zoveel mogelijk te verleggen.

De door de Amerikanen gevoelde noodzaak om ter bescherming van hun grondgebied de Sowjet-Unie met talloze militaire vliegvelden te omsingelen heeft het streven der Russen om zich in de „satelliet-landen" zo veilig mogelijk te stellen, uiteraard niet verzwakt. Om zich van die omsingeling een indruk te vormen overdenke men hoe de Amerikanen er op zouden reageren wanneer de Russen strategische vliegvelden zouden aanleggen vlak bij de grenzen van de Verenigde Staten en zij er zich op zouden beroemen de meeste en „beste" atoom- en waterstofbommen te bezitten.

Wat de loop der gebeurtenissen in Korea betreft is veel nog allesbehalve duidelijk. Het lijkt waarschijnlijk dat de Sowjet-Unie er een

militair belang bij gekregen heeft Amerikaanse strijdkrachten in het Verre Oosten te binden.

Het optreden van de Russen in het internationale verkeer getuigt behalve van gerechtvaardigd wantrouwen ook van gemis aan begrip voor de politieke en culturele sfeer in de Westerse landen, een gemis dat bijvoorbeeld eveneens blijkt uit beschouwingen over die landen in de Grote Sowjet-Encyclopaedie.

De mens verwaarloosd

Ernstige bedenkingen koestert men in het Westen tegen de houding die in de Sowjet-Unie aangenomen wordt ten opzichte van de individuele mens.

Deze houding kan uit de aard der zaak slechts begrepen worden door de geschiedenis in aanmerking te nemen: het verlangen naar individuele vrijheid is daar minder krachtig ontwikkeld dan in het Westen en de Russen menen, niet geheel ten onrechte, dat hun vrijheid toeneemt naarmate de materiële omstandigheden verbeteren en de levenszekerheid toeneemt. Wij dienen ook te bedenken dat de Russen zich sterk bewust zijn geen koloniale volkeren te hebben geëxploiteerd, geen buitenlandse hulp nodig te hebben gehad om gezamenlijk veel tot stand te hebben gebracht, een voldoening die wij, Nederlanders, niet kennen met onze leuze van „Indië verloren, rampspoed geboren" en met onze troost al lang communistisch geworden te zijn zonder Amerikaanse hulp.

De Russen zijn als het ware zo in beslag genomen door de opbouw van het economische leven dat zij tot het probleem mens nog niet gekomen zijn. Dit en de levenssfeer zoals die van bovenaf wordt gepropageerd zijn voelbaar gemaakt in het volgende schetsje, voorkomend in een Russische satire op de hedendaagse toneelkunst daar. Een liefdesscène wordt in deze satire als volgt voorgesteld: een jonge kolchosboer en een tractorbestuurster werken samen in een nachtploeg. Het meisje poogt het ijs te breken en verzucht: „Wat is het heerlijk om te werken in zo'n prachtige nacht, bij het licht van de maan, en je best te doen om zo zuinig mogelijk met je benzine te zijn." Haar kameraad grijpt deze poging tot toenadering aan met de woorden: „Zo'n nacht spoort mij ertoe aan om mijn arbeidsnormen te overtreffen met steeds hogere percentages." Tenslotte verklaart hij haar aldus zijn liefde: „Op het eerste gezicht werd ik verliefd op je werkprestaties."

Alle mededelingen en foto's uit de Sowjet-Unie bevestigen de indruk dat men er van bovenaf naar streeft van de Russen hard werkende

brave-Hendrikken te maken. Deze ontmenselijking en verzakelijking is wel te begrijpen. Zij hebben namelijk ontdekt hoe innerlijke conflicten het arbeidsvermogen storen, daardoor de opbouw van het land schaden en dus als „burgerlijke resten" zoveel mogelijk uitgeschakeld moeten worden.

Zij hebben er geen besef van hier voor een veel ingewikkelder en ingrijpender probleem te staan dan het alleen-maar-maatschappelijk-economische: 's mensen vervreemding van zijn natuur door een vijfduizend jaar oude cultuur. Deze vervreemding verhindert hen om in te zien dat de arbeidsvermogens groter, meer voldoening schenkend en meer op een redelijk doel gericht worden naarmate het persoonlijke leven bevredigender is.

Het Marxisme, dat, stammend uit de vorige eeuw, met de innerlijke mens niet voldoende rekening kon houden, heeft met zijn stelling dat het maatschappelijk „zijn" het bewustzijn bepaalt tot de verzakelijking en de mening dat de mens in een veranderend sociaal-economisch milieu „vanzelf" verandert, zeer bijgedragen. Hierdoor zijn de Russen in een noodlottige cirkelgang gekomen. Is het persoonlijke leven onbevredigend, dan wordt de arbeid gestoord en moet opgezweept worden door het scheppen van idealen, die als surrogaten dienen voor het werkelijke leven en die de innerlijke leegte van de mens moeten opvullen. Omdat deze altijd individu blijft en zich hierdoor nooit geheel vereenzelvigen kan met zijn idealen, komt de innerlijke onzekerheid toch weer boven en moet deze weggedrongen worden door steeds „hogere" idealen.

„Het Sowjet-patriottisme" straalt als een machtige vlam. Het drijft ons leven voorwaarts." Zulke woorden uit de Prawda onthullen de menselijke tragedie in de Sowjet-Unie: het vaderland is bijna alles geworden, de mens bijna niets.

Omdat de mens door de onderdrukking van zijn oorspronkelijke gevoelsleven een te zware last te dragen krijgt ontstaat ook het rebellerend verlangen bevrijd te zijn van verantwoordelijkheid en dit maakt steeds nieuwe dwangmiddelen nodig en nieuwe „zuiveringen".

Het spreekt vanzelf dat het overdreven nationalisme een strijdbaarheid kan oproepen die gelijkenis gaat vertonen met oorlogszuchtigheid. Gevaar dreigt hierdoor niet, omdat de Russen om economische redenen alle belang bij de vrede hebben.

Het heeft geen zin om in het Westen de politieke leiders in de Sowjet-Unie aan te klagen wegens de toeneming van het autoritairisme, als men de moeilijkheden beseft bij het scheppen van omstandigheden

waarin de mensen hun leven meer in eigen handen gaan nemen. Wel zou men die leiders kwalijk kunnen nemen dat zij hun onmacht in het probleem mens hebben gecamoufleerd en dat zij zodoende het begrip tussen de Sowjet-Unie en de overige wereld moeilijker hebben gemaakt.

Het religieuze verwaarloosd

Met de hiervóór aangeduide verzakelijking van het individuele leven hangt samen de verwaarlozing van „het religieuze"; dit dan opgevat als het ervaren dat de mens niet alleen een deeltje is van de wereld, maar ook van de natuur in de wijdste zin en dat er in het natuurlijke geschieden buiten zijn eigen persoon een objectieve logika heerst.

Ook hierbij dienen wij de geschiedenis in aanmerking te nemen en te beseffen dat religieuze gevoelens in het tsaristische Rusland op de grofste wijze zijn gemystificeerd en gepersonifiëerd in de godsdienst en dat deze op de wreedste manier misbruikt is ter bestendiging van de ellende en hulpeloosheid der mensen.

Zo luidde art. 1 van de Russische grondwet: „De tsaar aller Russen is de autonome en absolute vorst en God Zelf gebiedt vrijwillige onderwerping aan zijn regering."

De pogingen van de leiders na de revolutie om het culturele peil van de bevolking te verheffen en om de uiterlijke natuur en de economische wetten beter te leren kennen en beheersen zijn doelmatige middelen gebleken om de door de godsdienst bevorderde berusting in mensonwaardige toestanden te bestrijden. Door de verwaarlozing van de natuur binnen de mens is men er echter niet in geslaagd het religieuze in zijn diepte te peilen en de menselijke hulpeloosheid te overwinnen: de beschouwingen, door Lenin aan de godsdienst gewijd, bewezen dit reeds.

Enerzijds heeft dit onvermogen om het religieuze te benaderen de verzakelijking van het leven nog groter gemaakt, anderzijds heeft het er mede toe geleid dat de kerk in 1944 hersteld is in haar oude rechten, wat de dwang in het persoonlijke leven versterkt heeft, zoals o.a. tot uiting komt in een aantal reactionnaire huwelijkswetten.

De Kominform onder Russische leiding

De bezwaren die wij voelen tegen de Sowjet-Unie gelden eveneens tegen de communisten in de Westerse landen, die geheel onderworpen zijn aan „Moskou" en een van de Russen overgenomen tactiek proberen toe te passen om ons in die richting te schuiven.

Dat in de tegenwoordige omstandigheden elke tactiek ons graf alleen maar naderbij brengt, kunnen zij niet inzien.

In de mening echte Marxisten te zijn, verwaarlozen zij de menselijke zijde van de vraagstukken geheel. In hun leerboeken treft men soms uitlatingen aan als „Maar de levende factor mens was nog niet klaar", zonder dat dit hun verder iets te denken geeft. Dat de Westerse mensen door hun uitsluitend sociaal-economische uiteenzettingen niet overtuigd worden en op den duur alleen maar vermoeid, aanvaarden zij eenvoudig niet. Omdat het brok waarheid dat in hun theorieën schuilt wordt genegeerd zowel door de neiging van de mens om te verwerpen wat hem niet gelegen komt als door de kwetsende wijze van voordracht, worden de communisten nog versterkt in hun overtuiging volkomen gelijk te hebben en in hun gewoonte zich vast te klampen aan starre opvattingen. Anderzijds lijken zij soms bijna alle principes overboord te gooien vanwege de tactiek.

Om de teleurstellingen te kunnen verdragen moeten zij zich voortdurend illusoire moed inpompen, waardoor zij vaak de indruk van fantasten maken. Na het fiasco van hun politiek van samenwerking onmiddellijk na de tweede wereldoorlog en van principiële strijd daarna, trachten zij de laatste tijd zich te bevrijden uit hun isolement o.a. door zich te verschuilen achter „onafhankelijke" vredesraden, waarbij zij terwille van het doel bereid zijn zich in alle bochten te wringen.

Zo heeft de Wereldvredesraad voor 1953 een aantal herdenkingsdagen voorgesteld, waaronder die van de schilder Vincent van Gogh. „Deze keuze", schreef het blad „Vrede" „is een eer, die ons ernstige verplichtingen oplegt in de strijd voor de vrede." De communisten, voor wie individualisme een scheldwoord is, hebben dus meegedaan aan de herdenking van een individualist bij uitnemendheid, die in een van zijn laatste brieven tot de visie gekomen is „dat ik in vroeger jaren toen ik verliefd had behoren te zijn ik mij verdiepte in godsdienstige en socialistische zaken en de kunst voor heiliger hield meer dan nu. Waarom zijn godsdienst of recht of kunst zo heilig? Mensen die niets anders doen dan verliefd zijn, zijn misschien ernstiger en heiliger dan zij, die hun liefde en hun hart offeren aan een idee."

Het spreekt vanzelf dat de gebruikelijke communistische versimpeling van de problemen op de wijze van „nog even de schouders eronder en wij hebben de vrede gered" slechts tot nieuwe teleurstellingen kan leiden. En door de voorstelling nieuw leven in te blazen dat voor de moeilijkheden in de Westerse samenleving geen ander alternatief zou bestaan dan „het socialisme" en dat daarom de vredesweg naar Moskou

leidt, brengen de communisten de derde wereldoorlog alleen maar naderbij.

Het enig aanvaardbare alternatief

Voor de overgrote meerderheid van de Westeuropese bevolking heeft afwijzing van de Kominform tot nu toe betekend: bescherming zoeken bij de Verenigde Staten.

Zo schreef een dagblad ter gelegenheid van het bezoek der Amerikaanse ministers Foster Dulles en Stassen aan Nederland in Februari 1953:

„Onze vrijheid kan zich alleen handhaven bij de gratie van de Amerikaanse bescherming. Dat is het fundamentele feit. Wie daar de ogen voor sluit bewijst zijn land geen dienst. Hij moet de situatie dan verkeerd beoordelen en het gevaar is groot, dat hij eigen onbehagen gaat afreageren in een emotioneel anti-Amerikanisme."

In deze woorden, evenals in de hiervóór geciteerde van Vincent van Gogh, wordt een veelbetekenend verband gelegd tussen het persoonlijke onbehagen en de richting van ons denken en doen. Het is ons inziens in de eerste plaats dit algemeen voorkomende persoonlijke ontstemd zijn dat ons er steeds toe drijft de fundamentele levensproblemen te ontwijken en voor waarheid te houden wat in onze kraam te pas komt. De publieke opinie is dan ook niet meer dan de publieke opinie van de ont-stemden.

De vredesbeweging „De derde weg" meent ons land een dienst te bewijzen door zich zoveel mogelijk los te maken van emotioneel anti-Sowjetisme en anti-Amerikanisme en door de Nederlandse bevolking enige kardinale feiten voor te leggen, waaruit blijkt dat onafhankelijkheid ten opzichte van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie de enige mogelijkheid biedt onze vrijheid te handhaven, ja, ons leven te redden. Om dit te motiveren dienen wij de situatie in West-Europa en de Verenigde Staten nader te beschouwen.

De toestand van West-Europa

Bij onze poging ons een globaal beeld te vormen van de toestand in West-Europa kunnen wij als uitgangspunt nemen de laatste woorden die prof. Huizinga ons heeft nagelaten.

In zijn boek „Geschonden wereld" de kansen op herstel van onze beschaving afwegend, is hij aldus geëindigd:

„Overal staan millioenen mensen gereed en bereid in wie de behoefte leeft aan recht en de zin voor orde, eerlijkheid, vrijheid, rede en goe-

de zeden. Tracht hen niet te vatten onder een categorie als democraten, socialisten of welken dan ook. Noem hen eenvoudig met een naam van edeler klank dan al deze: mensen van goeden wille, de homines bonae voluntatis (aldus immers de lezing der Vulgata), wie in de Kerstnacht het in terra pax werd toegezongen." Eigenlijk zijn deze woorden het eerste en laatste woord van bijna alle bewoners dezer planeet: „wij willen toch vrede op aarde, maar zij ..."

Onze familie, onze groep, ons land, onze groep van landen willen immers het goede, maar de anderen ...

Omdat dezen er eveneens vast van overtuigd zijn het goede te willen betekent een stil blijven staan bij de goede wil, de bestendiging van de misverstanden en de vereeuwiging van de oorlog.

Het is het voorrecht van West-Europa dat uit zijn cultuur, waarvan prof. Huizinga zo'n waardige vertegenwoordiger is geweest, de kennis gegroeid is die ons in staat stelt de beperkte waarde van onze goede wil te onderkennen en nieuwe, hogere maatstaven aan te leggen aan ons persoonlijke en maatschappelijke gedrag. Maatstaven die ons, Westeuropeanen, voor de opgave plaatsen op straffe van ondergang de weg te banen naar een nieuwe cultuur.

Wij kunnen bijvoorbeeld weten dat de goede wil geen invloed oefent op verschijnselen die wij nog niet kennen en waaraan wij onderworpen zijn. Dit geldt zowel voor natuurkrachten als voor economische wetten.

Economische onmacht

Wij worden dan ook nog altijd economisch in een richting gedreven die wij allerminst willen inslaan. Steeds weer zijn wij, na veel goed bedoelde pogingen van pappen en nat houden, in crises beland, waarin wij genoodzaakt waren producten en productiemiddelen in groten getale ongebruikt te laten en te vernietigen, en daarbij aan te zien hoe vele mensen „overbodig" werden. Wij behoeven slechts te denken aan de crisis na 1929.

Altijd is er voor deze crises tenslotte slechts één „oplossing" geweest: gedeeltelijke overschakeling op oorlogsproductie en de overbodige mensen in de wapenrok steken; en dit alles heeft steeds zijn „bekroning" gevonden in de systematische vernietiging van mensen, goederen en productiemiddelen door de oorlog.

In het Duitsland van na 1933 hebben wij waargenomen hoe doelmatig deze methode werkt. Wat niemand tot stand kon brengen heeft Hitler bereikt: economische opleving. De populariteit van Hitler en

de zijnen heeft dan ook mede op de reële grondslag berust dat zij door werkgelegenheid te scheppen brood op de plank hebben gebracht. Door hun kortzichtigheid hadden de meeste Duitsers niet in het vizier welke prijs er op stond.

Tijdens en onmiddellijk na de tweede wereldoorlog stond één ding in West-Europa vast: de werkloosheid moest uitgeschakeld worden, d.w.z. de overproductie in verhouding tot de koopkrachtige vraag mocht niet terugkeren. In zijn boekje „Geleide economie", verschenen in 1946, schreef mr. dr. A. A. van Rhijn dan ook:

„Politiek heeft de massa-werkloosheid een sterk revolutionnaire werking. Zij is daardoor de meest ernstige bedreiging voor de democratie. In de jaren vóór de oorlog heeft Nederland door de massa-werkloosheid ontzettend geleden. Ik geloof niet, dat onze democratie een herhaling van deze krachtproef zou overleven. Waar de democratie een van onze kostbaarste volksgoederen is, daar hebben wij geen keuze. Wij staan hier met de rug tegen de muur. Wij *moeten* de massa-werkloosheid overwinnen."

Zeven jaar later moeten wij vaststellen dat alle met het gebruikelijke lawaai aangekondigde pogingen om de Westerse samenleving zowel nationaal als internationaal te organiseren, mislukt zijn. Want het kapitalisme kan door het persoonlijk bezit der productiemiddelen en door de voortbrenging om de winst nu eenmaal niet de beginselen van een georganiseerde economie volgen, maar volgt geheel andere wetten. Waardoor wij, steviger nog dan vóór de tweede wereldoorlog, economisch „met de rug tegen de muur staan".

Vóór „Korea" had de overproductie in verhouding tot de koopkrachtige vraag zich al weer op vele gebieden ontwikkeld, ondanks het feit dat West-Duitsland en Japan niet in volle kracht op de wereldmarkt verschenen waren. En als vanouds verkondigen de regeringen de economische positie van hun landen te willen versterken door zoveel mogelijk uit te voeren en als vanouds proberen álle landen dit kunstje toe te passen, zodat in feite de handelsoorlog verscherpt wordt, die de militaire oorlog vooraf pleegt te gaan.

De „vernieuwing" waarover men onmiddellijk na 1945 zoveel de tong heeft geroerd en de pen heeft gevoerd is dan ook uitgelopen op de poging de massale werkloosheid thans te voorkomen door tijdig gedeeltelijk over te schakelen op oorlogsproductie en de legers te vergroten. Als hoogtepunt van deze vernieuwing dient gesignaleerd te worden de openlijke aanvaarding van deze methode door de democratische socialisten.

Hoe moeilijk het ook te verwerken is voor ons gevoel van eigenwaarde: wij weten ondanks alle goede bedoelingen met de vredeseconomie geen raad. Daarom luidt punt 5b van het Manifest dat de vredesbeweging „De derde weg" in December 1951 heeft uitgegeven:

„Geregeld zal er de nadruk op moeten worden gelegd, dat in de huidige situatie met de strijd voor de vrede nauw verbonden is de strijd voor een diepgaande structuurverandering der maatschappij. Wij achten ons niet gebonden aan het traditionele respect voor de bestaande maatschappelijke toestanden en verhoudingen en voor de ideologieën, waarin zij hun rechtvaardiging vinden. Deze strijd, in daad en woord, is het beste antwoord, dat wij kunnen geven op de sympathie van een deel van het volk voor het politiek systeem van Sowjet-Rusland."

Individuele onmacht

Het zijn echter niet alleen de maatschappelijk-economische omstandigheden die de mens verhinderen zijn goede wil in daden om te zetten. De verlammende invloed van de chaotische samenleving op de mens én de vervreemding van zijn natuur, hebben hem ook innerlijk onmachtig gemaakt.

Wij kunnen deze individuele onmacht en zijn uitwerking op groep en maatschappij het duidelijkst waarnemen waar men het meest worstelt met dit probleem: de godsdienstige kringen. Het onvermogen van de kerken om bijvoorbeeld ten aanzien van het vraagstuk van oorlog en vrede een duidelijk standpunt in te nemen heeft de laatste jaren velen verontrust.

De achtergrond van deze onmacht tot helderheid en posiviteit komt o.a. duidelijk uit in een brief die de Amerikaanse Baptisten in September 1952 gezonden hebben aan de secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken, Dr W. A. Visser 't Hooft. Hieraan ontlenen wij:

„De omstandigheden hebben ons geleerd, dat het een vermetelheid ware te beweren, dat mensen van goeden wille in zichzelf de kracht bezitten om het boze te overwinnen en het Rijk Gods naderbij te brengen.

Toch mogen wij ook weer geen compromis sluiten met de tegenovergestelde dwaling als zou elke menselijke bemoeienis van slechts geringe waarde of zelfs volmaakt waardeloos zijn. Naar Gods eeuwig raadsbesluit zijn wij tot Zijn mede-arbeid geroepen.

De elementaire christelijke hoop baseert zich hierop, dat Christus zich nu en hier manifesteert door „de verandering van ons karakter, door onze persoonlijke religieuze ervaring en door de vernieuwing on-

zer maatschappij overal waar Zijn geest navolging vindt en Zijn geboden worden gehoorzaamd."

Hier treffen wij dezelfde oppervlakkigheid aan als wij hebben leren kennen in de Sowjet-Unie. Meent men daar dat de veranderende maatschappelijke omstandigheden het bewustzijn van de mensen „vanzelf" veranderen, in godsdienstige kringen hoopt men dat „Christus zich nu en hier manifesteert door de verandering van ons karakter."

Voor de verandering van ons karakter zó, dat wij onze maatschappij kunnen vernieuwen, zó, om het in godsdienstige termen te zeggen, dat wij Gods wegen kunnen begaan, zijn in het tegenwoordige stadium van menselijke ontwikkeling zulke omvangrijke en diep-ingrijpende maatregelen vereist ter gezondmaking van ons persoonlijke en maatschappelijke leven, als nog nooit in de geschiedenis zijn genomen.

Hoe moeilijk deze waarheden ook te aanvaarden zijn in onze tijd van verheerlijking van het intellect en hoe sterke tegenstand zij dus opwekken in ons, toch staat bijvoorbeeld vast dat reeds de toestand van het kind vóór de geboorte een sterke invloed oefent op zijn latere bestaan en dat de traditionele opvoeding, die met zoveel goede bedoelingen en met zo'n bezorgdheid wordt toegepast, tot gevolg heeft dat de normale gevoelens in het kind bijna geheel onderdrukt en verwrongen worden, wat hem voor altijd verhindert te ervaren wat het werkelijke leven is. Vanuit zijn zwakke, verwrongen gevoelens vormt de mens zich dan gedachten over zijn natuur en over zijn samenleving, ideologieën, die bijgevolg alle kenmerken van hun ontstaan vertonen.

De gang van onze goede bedoelingen, die wij in alle ideologieën weerspiegeld zien, kan men zich als volgt voorstellen. Steeds weer voelt de mens positieve neigingen in zich, gevoelens van leven en liefde die hij tracht om te zetten in daden. Maar steeds weer doet hij de ondervinding op dit helemaal niet te kunnen of slechts gedurende korte tijd. Hij wordt door iets tegengehouden en dit wekt een gevoel van angst en onmacht. Dan tracht hij zijn positieve gevoelens als het ware toch door zijn innerlijke verstarring heen te forceren (dit zijn de goede bedoelingen). Juist door dit forceren voelt hij des te sterker zijn verstarring, voelt hij zich in zijn „vrijheid" beknot en dit maakt hem nog angstiger en woedender. Hoe verhevener en sterker daardoor onze goede bedoelingen, des te intenser onze angst en haat. Reeds de apostel Paulus heeft deze onmacht tot „de liefde" en de gevolgen ervan bespeurd, zoals blijkt uit zijn woorden aan de Romeinen: „Want wat ik uitwerk, weet ik niet; want ik doe niet wat ik wens, maar waar ik een afkeer van heb, dat doe ik." (Wordt vervolgd)

Hans Edinga

DE WINTERTUIN

Voor Hendrik de Vries

Daar, onder matglas, zaten wij te staren
zo wezenloos verwonderd van ons zelf vervreemd,
dat schaarse woorden schenen in de droom gesproken
en wij gestalten uit de werklijkheid ontheemd.

De palmen, roerloos in hun zware tobben,
de bronzen faun, die nooit siësta hield,
en de volière zonder ritseling van veren —
dat alles scheen boosaardig, vreemd bezield....

Langzaam vermoord door 't staren van de dingen,
verbleekten wij tot maskers, wit en uitgeweend —
in stage bloedtransfusie aan die parasieten
tot een onwezenlijk tableau vivant versteend.

Ze kreeg de wintertuin — hoe vochtig geurde
de aarde, geur van graf en groeien tegelijk —
't gelaat van onze onmacht en ellende;
daar zat in 't witte licht de naakte ziel te kijk.

Een stolp vol onheil en verstikkende aromen
was deze wonderlijke tuin van glas
Soms leek het of wij reeds gestorven waren
en geen verlossing hieruit mooglijk was.

De dode middag van het jaar — Augustus —
die onweersdreiging, nimmer buien bracht,
woog als een koepel van belaste stilte
op de vicieuze cirkels, eindloos rondgedacht.

De boze geest van 't huis riep onze spoken,
en zij verhoorden ons tot in de derde graad.
Wij zwegen, op het punt van te bezwijken,
zoals een kind, gekweld, totdat het schreien gaat.

Ik heb dat schrikbeeld met de jaren zien vervagen.
Alleen op witte ijlbewolkte hittedagen
word ik herinnerd aan die broeikas van het kwaad;
dan is het of de wintertuin weer leven gaat,
zo onnaspeurlijk sterf ik aan de vale tover
van doodvermoeide bloei en doodstil lover....

Pramoedya Ananta Toer

WROK

Dit is een reeks van gebeurtenissen binnen een week. Dit is een ware geschiedenis — de geschiedenis van de zwakheid van een mens. En die mens was ikzelf.

Dit verhaal is zo eenvoudig en het is heel goed mogelijk dat het niet geschikt is om geweten te worden. Eenvoudig! Zo eenvoudig als een versleten kain of een poesenlijkje op de weg. Maar voor de weekhartige mens die ik was, was het een reeks van gebeurtenissen die de eerste mijlpaal vormde in het verhaal van mijn leven.

November 1945.

Net als de andere jongens en meisjes kreeg de kogelkoorts mij te pakken. Het was niet te verwonderen dat ook ik me opgaf als soldaat. Ik werd aangenomen. Evenals de andere recruten deelde ik nog niet in de rangendistributie. Ach, waarom een rang? Rang stond gelijk aan kogels, had dezelfde waarde als een Owengun. En geen rang te hebben maakte dat een soldaat geen rol speelde in welke zaak ook, van het gevecht en de veiligheid van de stad af tot zelfs de liefde toe.

Vier uur nadat ik op de basis X geplaatst was, was het eerste dat mij dronken maakte het zien van een compagnie voetvolk in marsorde aan de kant van de grote weg. Op de fijne regen werd niet gelet. Ook de toeschouwers sloegen geen acht op de motregen. De schemering viel. Men sprak niet met elkaar. Ieder was vervuld van zijn eigen bezigheid; de soldaten klikten hun wapens, de toeschouwers sloegen het schouwspel gade. Op elke soldatenheup hingen handgranaten van verschillend fabrikaat. Op elke patrouille vond men gemiddeld twee karabijnen. Elke sectie had een machinegeweer. Overigens was ieder gewapend met een bamboespeer. Er was slechts één mortier. De gezichten van de soldaten gingen schuil onder hun stalen helmen.

Het gewone volk — met of zonder rang — keek toe van de kant van de grote weg. Ik, als recruut, ook. En ook de soldaten, die geen dienst hadden, stonden er. Op dat moment liep mijn gemoed over. Mijn nationale trots had de grenzen overschreden en veranderde in dronkenschap. Inderdaad, ik was dronken toen ik de eigen legermacht zag, al was het maar een hoopje en bovendien onvolledig bewapend. Telkens weer kreeg ik kippevel. En ik wist dat het de anderen net zo verging.

Het was geen geheim meer dat deze compagnie T. de gevechtslinie,

die reeds zeven kilometer naar voren was geschoven, zou bezetten. Maar waar de gevechtscentra waren, wisten slechts enkelen. En dat het front zeventig kilometer van de basis X verwijderd lag, wist iedereen zonder uitzondering. Op het station stond een treinformatie naar het Westen gericht klaar. Op de open lorries laadde men vier trucks, twee sedans en een jeep.

De gezichten van de nog jonge soldaten stonden somber — de somberheid voor het vertrek naar het front, naar de vlakte van de dood.

En zo was het altijd. Zij hielden zich bezig met hun eigen hersenschimmen; hun verbeelding ging hun vooruit in de aanval tegen de vijand. Maar wanneer men straks de basis had verlaten en de kogels door de lucht sisten met het geluid van bakkende tahu [1]), zou alle somberheid verdwijnen. Even volkomen verdwijnen als de dendeng [2]) in de mond van een zwarthandelaar. Alle kleine dingen zouden verdwijnen. En ook de grote, zelfs de liefde of de veiligheid van eigen leven. Wanneer de slag begonnen is en de borst heftig op en neer gaat, dan blijft slechts één gedachte: Het doelwit! Daarna: Schiet! Dring op! Verjaag! Plunder! Tenslotte: het gezamenlijke overwinningsgezang dat vrolijk terugkeert naar de basis.

De regen bleef druppelen. De schemering vergleed in de avond. De achterblijvende familie bad langdurig. Zij bad dat de soldaten niet door de vijandelijke kogels doorboord zouden worden. En ginds ver weg, bij de vijand, baden ook mensen, God smekend om het behoud van hún soldaten, die het volk zouden bevrijden van de terreur.

Zo vroeg men God, die naar men zegt enig en ondeelbaar is, om de overwinning van beide partijen, die elkaar vermoordden: het toppunt van menselijke domheid! Dit was zeker: nederlaag of overwinning, dood of gewond, het menselijk vlees moest het verduren. Het langste gebed heeft nooit zekerheid gegeven aan het leven van een mens. En zij bewogen op dezelfde manier hun lippen. Het werd hun angstig te moede door het beeld dat hun eigen woorden voor hen opriepen. Vooral de meisjes wier oogappel zich in de troep bevond.

Nadat de compagniescommandant Kapitein T. zijn instructies had ontvangen van de commandant van het onderdeel en nadat hij zijn verwachtingen had meegedeeld, vertrok de compagnie stampend naar het station. En voor de troep uit roffelden de trommen en bliezen de trompetten.

[1]) tahu — bonenkoek
[2]) dendeng — in plakken gesneden, gedroogd, gekruid vlees

Naast de kleine angst was ook trots zichtbaar op de gezichten van de soldaten en de toeschouwers: het geloof aan eigen kracht. Ook mijn gevoelens versmolten met de hunne. En ik voelde een hevige lust in me opkomen om mee te gaan. Wat mankeerde er aan een bambu runtjing [3])! Als de nood aan de man kwam was hij onweerstaanbaar.

De burgers volgden in optocht achter en naast de troep. En de kleine kinderen schreeuwden hun bewondering uit. En de meisjes keken naar hun werkelijke, toekomstige en denkbeeldige liefjes. En de Chinezen zagen de troep met hun spleetogen na. Achter die spleetogen krioelden duizenden gedachten, zich bewegend tussen bloed en geld.

De troep liep voort over de nauwe weg achter het station. De soldaten gingen gebukt onder hun zware last: ransel, metaal, hout, leer en hun eigen gedachten.

Een groot gedeelte was barrevoets. En het merendeel van die geschoeid waren droeg gummi waterlaarzen.

Rustig bleef de troep voortstampen naar het station. De modderige grond hadden ze achter zich gelaten.

Op het station maakten de toeschouwers zich van de troep los en verspreidden zich over het perron. De trommels en trompetten zwegen. En de compagnie ging zwijgend de wagens binnen. Plotseling veranderde snel de atmosfeer. De meisjes wuifden met hun zakdoeken naar hun jongen en naar elke soldaat die maar wilde. De somberheid van de soldaten was verdwenen. Zij wuifden terug uit de ramen, met bajonetten, met hun bamboesperen, met hun hoofden, baadjes, petten of met hun neuzen. En er werd iets levends wakker, niet iets dat leefde tussen de soldaten die zich naar de vlakten van de dood begaven en de meisjes op het perron. Ook niet het leven tussen twee soorten die naar een synthese streven. Neen! Het was een gevoel van éénwording, dat door bergkanonnen niet zou worden verbroken.

Het vrolijke gezang van het leger greep steeds verder om zich heen. De begeleidende menigte zong ook mee. De stationsbeambten liepen rustig en vriendelijk heen en weer. En even later was het station vol van een donderend gejubel over en weer. Waarom gejubel? Ik wist het niet. Ik voelde alleen een dronkenschap waarin ik verzonk, die mij meesleurde en voortdreef. Ook de anderen verging het zo. Allen juichten. Allen waren dronken. Zij juichten om te juichen, zij juichten om elkaar dronken te maken.

Alle ogen schitterden en alle ledematen sidderden. Daarna klonk

[3]) bambu runtjing — gepunte bamboe, als speer gebruikt

het getingel van de stationsklok. De stoomfluit kwam er achteraan. De wagens zetten zich langzaam in beweging in westelijke richting. Het gezang en het geschreeuw klonk steeds luider. De wuivende handen begonnen hoe langer hoe meer te trillen. De trein had het station verlaten. In de verte waren de melodieën nog te horen, ten slotte verstilden ze in de blauwe avond. De mensen op het station zwegen en gingen zwijgend en stil naar huis. De meisjes liepen met gebogen hoofd en spraken evenmin.

Ik stond er nog steeds, starend naar het westen. Daarheen was de trein zoëven vertrokken. de trein die de jongens naar de vlakte van de dood bracht. De politiek had hen wreed weggerukt uit de veilige familiekring. Zij zouden door de uitgestrekte gebieden gaan, waar de bevolking vredig sliep, zoals de zuigeling in de armen van zijn moeder. Deze soldaten werden wreed uit de armen van moeder Natuur gerukt, beroofd van de vrijheid om diep te slapen. Zij waren bereid hun bloed te vergieten in dezelfde tijd, dat andere mensenkinderen het leven vergaten op deze avond, in dezelfde tijd, dat jonge pasgetrouwde paren elkaar in alle veiligheid kusten, in dezelfde tijd, dat anderen naar de bioscoop, het restaurant of de schouwburg gingen, of zich in de speelhuizen aan het kaartspel wijdden of hun kracht beproefden in verdachte huizen. Zij waren bereid. Maar als zij later na een nederlaag zouden terugkeren op hun basis, hadden de mensen makkelijk praten. „Snertsoldaten." En als zij zouden terugkeren op een draagbaar, terwijl hun vlees reeds wegrotte, dan zouden de mensen met even groot gemak „held van het volk" zeggen, zonder veel eerbied. . . .

Langzaam keerde ik naar de recrutenkazerne terug, het hoofd vol gedachten. Het ogenblik zou komen, het ogenblik waarop ik wachtte. Dan zou ook ik vertrekken naar de vlakte van de dood. Die nacht sliep ik zonder te dromen.

De derde dag. Schemering.

Ik vertrok naar het station in soldatenuniform: een te groot groen overhemd, een overeenkomstige lange broek, te nauwe schoenen, die aan de hielen knelden, met te lange veters. En ik was trots op mijn groene uniform, dat in de gevangenis van Tjipinang was gemaakt. Ik was trots op mijn rang, juist omdat ik er geen had. Trots op mijn haren, die al twee maanden niet in aanraking waren geweest met de schaar. Trots! Daarom ging ik naar het station. Het station was het centrum van de basis X en door dit station was X beroemd. En dit

station was ook de plaats waar de jonge strijders door hun trots: het groene uniform heen werden gedreven. En nog trotser waren zij op hun vuurwapens, wanneer zij die hadden, en op hun onvervreemdbaar bezit: hun snuit.

Daarom ging ik naar het station. Waarom ook niet? Voortdurend hebben de mensen ervan gehouden hun meerderheid te doen blijken, vooral wanneer aan de naakte werkelijkheid wat fantasie werd toegevoegd: ik ben een jonge revolutionair. Maar al die trots voelt men pas wanneer lieve ogen er aandacht aan schenken. Vooral wanneer de nachttrein uit Djakarta aankwam. En wanneer dit hart kon spreken, dan zou men het zijn fantasie horen uitschreeuwen: „Kijk toch! Ik ben ook een patriot!" Daarna, als de nachttrein weer vertrokken was, verdween ook die trots en hart en hoofd werden leeg. Dat waren mijn eerste ervaringen tijdens deze drie dagen. Nadat alle drukte voorbij was, vroeg mijn hart naar hartelust: „Zeg, wat heb je al bijgedragen tot de strijd?" Ik wist het niet. De andere mensen ook niet. En ook de duivel niet. Het scheen dat de mens, die ik was, een geheim gebouw was, ook voor mijzelf....

De dag tevoren hadden vier man, die zich gelijk met mij hadden aangemeld, een schietoefening gehouden in de voorste linie — een echte oefening met metalen kogels. Kogels waren hier zeer kostbaar. En de oefeningen bestonden slechts uit aanleggen, ontgrendelen, de trekker overhalen, kruipen en weglopen.

Maar in de voorste linie oefende men echt; achter rubberbomen schoot men op in het groen geklede mensen, men sloop uit het struikgewas en wierp handgranaten naar groene trucks.

Alle wrevel om het feit dat men mij het vechten nog niet toevertrouwde, zou door dit station verdreven worden.

Terwijl ik heen en weer liep op het perron als iemand die het vreselijk druk heeft, kwam een troep soldaten, volledig bewapend, van de weg achter het station. De troep werd gevolgd door soldaten in civiel en hooggeplaatste burgers. De lange rij strekte zich uit over het perron. Ik wist niet wat zij zouden gaan doen. Duidelijk was dat zij niet naar de voorste linie gestuurd zouden worden.

Even nadat de stationsklok had getingeld, kwam er een extra trein aan uit de richting Djakarta. Toen de trein stilhield bleek dat behalve personenwagens ook een Rode Kruiswagen was meegekomen. De gewapende afdeling nam plaats naast de Rode Kruiswagen. Commando's weerklonken. De hele afdeling ging in de houding staan. De gewapende patrouille richtte de karabijnen in een hoek van tachtig

graden: driemaal een salvo.

Ik ging ook in de houding staan. De burgers namen de hoed af en bogen het hoofd. Daarna liet men voorzichtig elf doden uit de Rode Kruiswagen zakken, gehuld in de Tweekleur. En uit de andere wagens stapten de soldaten van de compagnie T. Niemand sprak. Stilte. En toen de stoffelijke resten zich zich reeds op het perron bevonden, klonk nog een salvo. De hele troep vertrok naar het kwartier.

Ik liep ook mee. Trompetten en trommels werden niet gehoord, zoals toen ze naar het front vertrokken. Een verslagen afdeling is altijd stil. Men hoorde slechts de stille stemmen, die manend riepen. En allen luisterden er eerbiedig naar. Op het verlaten station vertoonde het zinken dak gaten die de kogels hadden gemaakt.

De gevallen helden werden beschouwd in de heilige oorlog gesneuveld te zijn en hun lijken mochten zonder gereinigd te zijn in volle uitrusting begraven worden. Dat vertelde iedereen de ander. Die avond waren er heel veel berichten omtrent de nederlaag. Sergeant-majoor D., student aan de geneeskundige hogeschool, was ook gevallen. En de mensen vertelden dit bericht met de snelheid waarmee men het nieuws van een prijsstijging van de rijst doorgeeft. De naam van deze voortreffelijke soldaat werd bekend tot buiten de residentie, zoals ook gebeurt met de faam van een goed restaurant. Wanneer het eten de keel voorbij is vergeet men de werkelijke smaak.

En nu zijn de mensen deze roemruchtige student weer vergeten. De mensen weten slechts dat hij gevallen is, als in een bioscoop na het einde van de film, en zijn vlees zal verstrooid worden, door de aarde verteerd.

Die avond gingen de gesprekken slechts over de nederlaag van de compagnie T. De belangstelling voor de geneesmiddelen tegen geslachtsziekten werd door die nederlaag verdrongen. En Kapitein T. was met één slag zijn prestige kwijt dat hem zoveel bloed en zweet en hersenen had gekost. Mensen staan nu eenmaal altijd klaar om iemand een etiket op te plakken. In hun binnenste worden zij: „Snert-commandant". Alleen omdat hij niet als lijk terugkeerde. Wanneer hij gevallen was, zouden zij zeggen: „Een echte held". En ver voorbij de demarcatielijn juichten de overwinnende vijandelijke troepen in hun eigen taal en op hun eigen manier: „Wij hebben elf oproer-kraaiers gedood", precies als een huismoeder die het heugelijke nieuws aan haar buurvrouw doorgeeft: „Ik heb elf muizen gevangen".

En diezelfde avond nog toen ik lag te woelen op mijn tikar [4]) kreeg

[4]) tikar — slaapmat

ik de eerste grote schok van mijn leven: „hoe eenvoudig is het leven van deze schepselen". Ieder mens probeert van de eenvoud wanorde te maken, zoals de wind wanorde sticht in wat van de oostmoesson is overgebleven. De mensen vermoorden elkaar door hun eigen wanorde. Plotseling werd mij duidelijk dat het leger mijn plaats niet was. Het was ook mogelijk dat deze overweging voortkwam uit mijn vrees voor een gewelddadige dood. Het vaste voornemen kwam in mij op de militaire dienst te verlaten. Maar ik herinnerde mij ook steeds het stuk dat men mij had laten lezen: „Wie als soldaat wordt aangenomen — ook al is hij vrijwilliger — is gebonden aan een ongeschreven belofte, niet bekrachtigd door een contract of een eed, dat hij zijn leven veil heeft voor het land". Dus moest ik hier blijven wachten. Misschien tot de dood.

Die avond hoorde men geen patrouilles zingen langs de weg, noch het schieten met los kruit op de nachtelijke oefeningen. Het stadje X bleef stil en eenzaam. De mensen stonden tegenover het probleem van het eigen sterven.

De zevende dag. Schemering.

Na aan de oefeningen in het kruipen, hurken, richten en de bediening van een machinegeweer te hebben deelgenomen, verdreef ik de lichamelijke moeheid met een bad. Daarna begaf ik me weer naar het station. Het was nu zeven uur. Het was heel druk op het station. Al te druk. Net een pasar malam [5]) met volle maan zonder regen. Er kwamen steeds meer soldaten met of zonder rang, al of niet gewapend. Nog twee uur en de nachttrein naar Modjokerto zou aankomen. Hier en daar liepen de soldaten van de compagnie T. heen en weer, het station bewakend. En bij de poort hielden leden van het korps Srikandi, meer bekend onder de naam de Krekels — en ik heb nooit begrepen waarom ze zo genoemd werden — scherper dan gewoonlijk de wacht. Mogelijk dat er straks een vangst als de vorige dag zou zijn: een vrouw uit Djakarta die geld smokkelde — drie en een half millioen aan Japans geld. De basis X moest niet alleen verdedigd worden tegen gewapende aanvallen, maar ook tegen een bestorming met geld. De rijstschuur mocht niet veranderen in een opslagplaats voor Japans geld. De mensen hadden nu een bittere les geleerd: geld kan men niet eten. Het geld heeft niet te allen tijde macht. En in 1945 was de rijst hier almachtig. Men kon het tegenspreken. Maar de vele bewijzen waren er: wat de Japanners aan leven hadden overgelaten kon lang

[5]) markt op de vooravond van een feest, kermis

gerekt worden met enige handen vol rijst. Rijst! Rijst! De rijst had de populariteit van deze kleine stad doen stijgen, naast de roem die het reeds bezat door het leger. Het plaatsje X werd door de mensen overstroomd, want Djakarta was geblokkeerd. Rijst mocht Djakarta niet binnenkomen. Maar omdat de ingezetenen van Djakarta ook Indonesiërs waren, werd de blokkade slechts op papier uitgeoefend. Het was de burgers van Djakarta toegestaan hun leven te rekken. Dat was ook de reden, waarom een van de sterkste bewakingen zich op het station bevond.

De stationsklok galmde. De rijsttrein uit Djakarta stond op het punt binnen te komen. Deze trein was het die steeds stampvol was met duizenden rijsthandelaars. Ik sprong op van de bank op het perron. De andere soldaten deden hetzelfde. De ogen moesten verfrist door afwisseling van uitzicht, hoewel mijn trots niet zo groot meer was. Ik was zo trots niet meer op het uniform en mijn haar. Maar dit harde, eenzijdige leven drong naar een zo groot mogelijke afwisseling van uitzicht. En de Indonesische vrouwen, zelfs al zijn ze maar handelaarsters in rijst per liter, zien er niet allemaal lelijk uit.

Op het station was het één en al rumoer. En de mensen raakten steeds meer buiten zichzelve. Alles was in beweging. Militaire Politie was niet te zien. Die zou dat jaar pas opgericht worden. Het sissen van de trein begon hoorbaar te worden, hoe langer hoe duidelijker.

Zo is het ook met de weemoed van de jeugd, die langzaam maar zeker ook met elk ogenblik dichterbij komt.

De trein kwam binnen. De bewegingen van de mensen werden steeds wilder. En elk haar trilde. De trein kwam tot stilstand. De stoom van de locomotief overstemde het gegil en geschreeuw dat uit alle kelen opsteeg. De mensen tuimelden door elkaar op het perron.

De reizigers die boven op het dak van de wagons zaten, daalden langs de wanden af in al hun armoe.

De dienstdoende soldaten hadden het druk. De Srikandi-meisjes ordenden en fouilleerden de vrouwen, die een queue hadden gevormd om naar buiten te gaan, in alle hoekjes van het lichaam tot aan de haarwrong toe. Ik had het druk — druk met het speuren naar wat ik niet zocht.

Met een leeg hoofd sloeg ik de rij van mannelijke reizigers gade die op hun beurt wachtten om gefouilleerd te worden. Daarbij viel mij een dikke gele tulband in het oog. Daaronder: een angstig gezicht met een paar wilde ogen, daaronder weer een wit overhemd met schuin erover een paars en rood en geel geruite sarong. En steeds

zocht hij de schaduw om zijn gezicht te verbergen.

Hier en daar viel de wachters die het onderzoek verrichtten hun deel toe: Philip Morris, Capstan, Zipper, kaas, brood. Soms ook de gunst in een lieve wang te mogen knijpen. Of wat meer was: een belofte die heel zachtjes werd geuit. Hier speelde de rijst zijn rol. De rijst had macht. En de reizigers waren rijsthandelaren. En een rijsthandelaar moest zich weten te gedragen tegenover de bewaking van het station.

Toen een soldaat bij de dikke gele tulband kwam, liet hij een doordringende kreet horen: „Hier is hij".

En de hadji raakte in verwarring, hij verbleekte. Maar snel beheerste hij zich en glimlachte.

De andere soldaten kwamen er om heen staan. Ik ook. Daarna werd de hadji uit de rij getrokken. Zijn zak droeg hij nog steeds in de linkerhand. Al trekkende bracht men hem in het kantoor van de stationswacht, dicht bij het kantoor van de chef. En een lamp van honderd watt bescheen nu zijn gezicht dat al tamelijk gerimpeld was.

Ik was een soldaat zonder rang — zonder enige rol op welk gebied dan ook. Daarom bleef ik staan voor het raam van het kantoor om te zien wat er zou gebeuren met de drager van die dikke gele tulband. Ik zag de wachtcommandant snel uit zijn stoel overeind komen. Met grote stappen, zijn gezicht donkerrood, naderde hij de gevangene, die men op een houten bankje liet zitten.

Hij riep grimmig: „Engelse hond. Je bent dus toch gesnapt, schoft. Ik heb je snuit nooit vergeten. Ik ken je".

En de gevangene raakte opnieuw in verwarring en blauw glom zijn bleek gezicht in het lamplicht. Hij boog zwakjes het hoofd als een meisje dat men vleit. „Nee, vadertje", zei hij.

De soldaten buiten schreeuwden doordringend: „Wel waar. Dat is 'm. Hij is het echt, pak". [6])

Even keek de gevangene naar de deur en de vensters, die stampvol zaten, en boog dan weer het hoofd.

De wachtcommandant ontstak in woede. En hoe langer hoe meer mensen verdrongen zich in elke opening. Eén, twee spoorwegbeambten kwamen gluren, maar gingen snel weer weg. Ambtenaren zijn nu eenmaal geen soldaten. En soldaten moeten durven handelen in alle omstandigheden.

De commandant zette zijn handen in de zij en snauwde beschuldigend: „Een spion ben je!"

[6]) afk. v. bapak, vader, titel voor sommige hogergeplaatsten

Even keek de hadji zijn beschuldiger aan, daarna boog hij weer snel het hoofd. „Niet waar, pak", herhaalde hij. Zijn stem kwam moeilijk en angstig.

„Een zwijn van de Engelsen ben je, beken het maar!" En de commandant knikte vlug achter elkaar. Daarna klonk zijn stem wat zachter. „Kom, kom er maar recht voor uit." De gevangene antwoordde niet. En weer werd het gezicht van de commandant donkerrood van woede. „Beken!", schreeuwde hij ruw.

„Nee, pak", herhaalde de gevangene weer. En hij bleef steeds naar beneden kijken.

„Beken, of....", zijn vuist zweefde door de lucht. En de dikke gele tulband vloog in een hoek van het kantoor. Het hoofd bleek kaal, glimmend in de stralen van de lamp. Plotseling kwam er een verandering. De hadji zelf hield op met beven. Hij richtte het hoofd op. En zijn ogen blikten scherp.

Daarna volgden de vuistslagen elkaar op. Ik wendde mijn gezicht af. Dat kon ik niet aanzien. Ik wist niet waarom. Misschien omdat ik nog maar kort soldaat was, misschien ook omdat ik banger was dan ik dacht. Ik had geen stalen zenuwen, een eerste vereiste voor een soldaat. Ik moest weg. Ik kon er niet tegen. Maar er was iets dat mij tegenhield: het verlangen om te weten. En ik bleef maar staan voor het venster.

Naast mij stond een soldaat die niet ophield te knarsetanden van woede.

„Wat heeft-ie gedaan?" vroeg ik hem.

„Wat-ie gedaan heeft? Sjt!" siste hij alsof hij een hond verjoeg. Hij keek mij aan. „Het is een zwijn van een hadji!"

Daarna boog hij zich voorover en spoog voorzichtig naar zijn schoenen — verachtelijk. „Een Engelse spion. Hij mag geen vergiffenis krijgen. Denk eens aan", sprak hij vlug, „toen onze troep vóóraan in stelling stond, nou hè, laat nou die Engelsen zomaar midden in de stellingen aanvallen. Zij sloegen onze troep naar alle kanten uiteen". Hij wees naar de hadji en zei daarbij: „Daar heb je hun spion. Wat is dat voor een hadji? Hij heeft alleen een dikke tulband!"

„Hoe weet je dat, bung?" [7]) vroeg ik onnozel.

„Hoe?" antwoordde hij vlug. Hij keek mij aan als een onderwijzer. „Ik weet er alles van. Zo, eerst kwam hij vragen of-ie kok mocht worden. We namen hem aan. Wat kwam er van? Zwijn van een hadji! Hij smeerde 'm. Daarna kwam-ie weer schreeuwend terug: ‚Pak, de

[7]) bung — kameraad

vijand komt.... de vijand komt!' Wij liepen onze stellingen uit.. Wat kwam ervan? We waren toen al omsingeld. Sjt, het is een zwijn. Laat 'm straks maar met mijn vuisten kennismaken. Ik zal 'm! Wacht maar! Wij vochten op leven en dood en verloren er bij. Wij waren razend....", hij keek met een wrede blik naar de hadji, daarna ging hij in gedachten verzonken voort: „Zodra zullie al een belangrijke stelling bezet hadden, kwamen we direct in 't nauw. Gelukkig maar dat we toen nog wisten uit te knijpen. Eén machinegeweer veroverden ze. Twee trucks. Eén sedan van de frontcommandant. Elf man sneuvelden. Vijftig uniformen zijn totaal verbrand". Hij knarsetandde. — „Ha, hij kan niet meer op vergiffenis rekenen", zei hij driftig. Graag zou hij op die glimmende schedel losslaan tot hij barstte.

De vuisten van de wachtcommandant bleven er op los beuken. Rechts. Links. Rechts. Net als de wielstangen van de locomotief. En het hoofd van de hadji slingerde heen en weer. Plotseling sprong de commandant naar de deur en drong dwars door het publiek. Op zijn gezicht stond pijn te lezen.

Buiten, op het perron, schold en vloekte hij als een huzaar: „Verdomme, me poten doen me verdomd pijn". Daarna verdween hij uit het gezicht.

Nu was zijn plaatsvervanger aan de beurt om binnen te komen. En de soldaat naast mij snoof als een kat. „Dat zwijn mag geen kwartier gegeven worden". Dan schreeuwde hij in de wachtkamer: „Was dat varkentje maar, pak".

Maar de korporaal-plaatsvervangend commandant luisterde niet. Beleefd ging hij naast de hadji op het houten bankje zitten en zei vleiend: „Wees niet boos op vadertje commandant, vadertje hadji. Hij is in werkelijkheid erg boos omdat zijn sectie vier dagen geleden is uiteengeslagen. Vergeef het hem, pak hadji".

En de hadji glimlachte tevreden. En zijn kale hoofd ging op en neer als dat van een doffer die zijn duifje vleit. Daarna keek hij de toeschouwers trots aan. Ik haalde verruimd adem.

„Ik ken U ook pak hadji, was U niet onze kok vroeger? Is dat niet zo?" De hadji knikte bevestigend. Weer kwam de stem van de korporaal, beleefd en innemend: „We hebben hier gebrek aan soldaten, pak hadji. Misschien wilt U wel in het leger gaan?"

De ogen van de hadji straalden. „Natuurlijk", zei hij tevreden.

„Maar wij zijn doodsbang voor spionnen."

„Wees maar niet bang", was het opschepperige bescheid, „als ik

in het leger mag — dan komt het voor elkaar! Ik kan spion worden."

„Heus?" vroeg de korporaal verheugd. „Als dat zo is, dan heeft U zeker ervaring als spion?"

„Waarom niet?!" Het antwoord kwam vlot. „Ik heb al eens een hele compagnie in verwarring op de vlucht...." Plotseling zweeg hij verschrikt. Een ogenblik keek hij de korporaal die hem zo gepaaid had wantrouwend aan.

Kalm haalde de plaatsvervangend commandant een ijzeren hamer uit zijn zak. Zijn lippen glimlachten koud. Rustig sprak hij: „Is het de compagnie die een halve week terug in de voorste linie lag?"

De hadji hoestte even. Hij antwoordde niet. Hij boog het hoofd. Hij besefte dat hij in de val was gelopen.

„Raad U eens pak hadji, van welk fabrikaat is deze hamer?"

De hadji raakte zijn schrik kwijt. Hij hief het hoofd weer op en keek naar de hamer. „Een oog als merk.... dat is Duits", antwoordde hij beleefd.

Direct daarop werd het geluid van een klap hoorbaar en reeds zwaaide de hamer weer, om een tweede slag te geven recht op de oogkas. Het werd mij zwart voor de ogen. Toch zie ik in mijn verbeelding nog steeds hoe het kale hoofd even verstijfde na de slag links op het voorhoofd.

En naast mij steeg een gebrul op, hoog opklinkend: „Pàakk! laat mij het opknappen".

Toen mijn ogen weer zien konden, zag ik.... zag ik, dat de hadji niet gewond was. Hij zat nog steeds op de houten bank. De glimlach danste weer stil op zijn lippen. Ik zag geen bloed. Ik hoorde geen klacht. En ik verbaasde me. Hij was waarschijnlijk de eerste onkwetsbare, die ik van mijn leven zag.

En de soldaat die naast mij stond bleef maar brullen van woede. „Dat zwijn is 't dat mijn broer heeft vermoord". Zonder nog op toestemming te wachten sprong hij door het raam en gaf de hadji een vuistslag. Weer schudde het kale hoofd heen en weer. En het slachtoffer bleef vredig glimlachen. Er was geen vergissing meer mogelijk.... hij glimlachte tevreden. Even later sprong de soldaat door het raam en bleef naast me staan, verlegen kreunend: „Mijn handen doen me waarachtig pijn". Toen hij zijn beide handen bekeek op de vensterbank, zagen zij rood alsof ze stukgeslagen waren op ijzer. En verlegen zag hij me aan. „Misschien is hij onkwetsbaar", zei hij, zijn verlegenheid verbergend.

Daarna drongen de soldaten die zich voor de deur en ramen en

masse hadden opgesteld naar binnen en overstroomden de wachtkamer. En de hadji werd om strijd geschopt en geslagen! Een hels lawaai. Krankzinnig gejuich. Ik bleef alleen met nog enkele anderen. Mijn gezicht verborg ik in de schaduw van de vensterluiken. Opnieuw kreeg ik een schok, die mijn ziel in verwarring bracht: ik hoorde hier niet. Meteen daarop kwam als reactie: maar ik heb beloofd mijn leven in te zetten voor het land. Wanneer de liefde werkelijk bestaat, dan heb ik mijn land lief. En wanneer de liefde bestaat, dan is er zeker nog iets dat ik meer liefheb dan het land. Dit is mijn plaats niet. Ik moet het leger verlaten. Ik moet me verre houden van de wapens. En in dezelfde tijd dat die hadji heen en weer slingerde onder de vuistslagen en schoppen, werd ik heen en weer geslingerd door die innerlijke twijfels. Ik kon het niet langer aanzien. Maar ik wilde toch steeds meer weten. Misschien dat het roofdier in mij al brulde. Het was ook mogelijk dat mijn mond al meeschreeuwde zonder dat mijn oren het hoorden. Oorlog is inderdaad oorlog, het is overal hetzelfde.... over en weer marteling en doodslag. Al gaat het onder leuzen zo hoog als klapperbomen. Hier was mijn plaats niet. Maar mijn belofte! In feite stond ik voor een zedelijke proef. Of misschien was er nog een spoor van menselijkheid in mij? Was dit het gevoel van een nieuwbakken soldaat? Ik wist 't niet.

En tussen de lieden in wie de dronkenschap gistte, werd het lichaam van de hadji zo nu en dan zichtbaar, om dan weer te verdwijnen. Hij glimlachte nog steeds. Geen teken van pijn was op zijn gezicht te bekennen. Waarom glimlachte hij? Glimlachte hij om al die heethoofden? Of dacht hij aan de tijd dat hij een jonge bruidegom was en hij zijn vrouw naderde, die zich beschroomd tussen verlegenheid en verlangen bevond? Of dacht hij aan het land van de dadels, waar hij op bedevaart was geweest, en de vele geneugten die men daar vinden kan? Dat alles was mogelijk. Herinnert de mens, wiens ziel hem bijna is ontvloden, zich niet soms zijn eerste liefde?

Het was mogelijk dat de hadji onschuldig was. Het was ook mogelijk dat hij schuld bekend had omdat hij graag soldaat wilde worden — graag de gelegenheid had willen krijgen zijn land te verdedigen. Het was wel mogelijk. Maar ik wist het niet. Oorlog is nu eenmaal oorlog. Om de beurt vernietigen de mensen elkaar. En een boom beweegt niet zomaar, als er niet iets is dat hem beweegt. En de mens is niet zomaar wreed, als er niet iets is dat hem wreed maakt. Oorlog! En de mensen maken zich wapens om hun vijanden te doden. De vijand is overal. Maar zelden wil men dit begrijpen — namelijk, dat

men zelf de eerste en voornaamste vijand is. Dit is een klein onderdeel van de wreedheid, die men overal aantreft.

Plotseling kwam een officier binnen. Alle soldaten weken achteruit. Buiten het station was het donker. De officier schreeuwde: „Dat is 'm", Driftig en tegelijkertijd vrolijk, als een matroos die in een hoekje wordt omhelsd, schreeuwde hij nogmaals „Verdomde Engelse spion!" Snel trok hij zijn pistool. Met de revolverloop sloeg hij het slachtoffer op het voorhoofd.

En toch bleef de hadji rustig. Tenslotte lachte hij op een wonderlijke manier, tartend.

„Lach je? Zwijn!" schold de officier wrevelig. Hij schreeuwde razend: „Jij zwijn! Je mag een spelletje met me doen". En gezamenlijk viel men op hem aan.

Wederom verborg ik mijn gezicht in de schaduw van de vensterluiken. Ik schreeuwde het uit — zonder geluid te geven. Is het nodig een mens te kwellen? Inderdaad moet een mens eenmaal sterven. De wereld mag niet overbevolkt raken. Toen ik weer keek, had men de hadji stevig vastgebonden. Zijn beide handen bevonden zich geboeid achter op de rug. Ook aan de hals was hij vastgebonden. De mensen juichten rumoerig. Hij werd naar buiten gedreven. Tientallen soldaten met bamboesperen en ontblote bajonetten op de geweren bewaakten hem. De hadji verweerde zich niet. Hij ging gedwee mee.

Ik wilde het niet aanzien. Maar het verlangen om te weten tot het einde toe maakte mij een deelnemer in deze optocht van de revolutie. Ik zag hoe de gezichten van de soldaten donkerrood waren van dronkenschap. Ook van de Srikandi waren er, die luid juichten, en hun hoge boezems rezen en daalden als vissen naar lucht happend op het droge. En op dat ogenblik zag ik in mijn verbeelding plotseling mijn hele familie voor me. Wat zou ik zeggen als bij voorbeeld mijn broer zo behandeld werd? En op dat ogenblik voelde ik me rijk, omdat er zich nog een spoor van menselijkheid in mij bevond. En prompt kwam de tegenspraak in me op. Dit was geen menselijkheid. Dit was het gevoel van een nieuwbakken soldaat. Dit werd veroorzaakt omdat zijn verraad mij niet had geraakt. En mijn trots was meteen verdwenen.

Want.... als dat spoortje menselijkheid er werkelijk was, dan zou ik zeker middenin de optocht zijn gesprongen en had de hadji beschermd, zelfs al zou hij echt een spion zijn. Maar ik deed niets. Ik hield me maar stil, alleen mijn ogen keken toe. Dat was niet de manier waarop de menselijkheid werkte. Ik durfde niet. Ik deed niet anders

dan mijn gezicht in de schaduw verbergen. En nu werd het mij duidelijk.... ik was een lafaard, een hazenhart. En een lafaard staat gelijk met een verrader. Ik deed mee aan het verraad jegens de hadji. En inderdaad heeft menselijkheid nut noch waarde wanneer zij niet gepaard gaat met moed.

Een sergeant sprong naast mij. Zijn adem ging hortend van moeheid. „Doe je niet mee, bung?" Ik schudde mijn hoofd en bleef langzaam doorlopen. Hij sprak spottend: „Je kunt beter 'n haarwrong aanschaffen". En ik hield stil om een paar meter afstand achter de optocht te scheppen. Hij dreigde: „Pas op.... als je een spion bent....". Hij sprak de zin niet uit. Hij voegde zich hardlopend weer bij de optocht.

Hoe verder van de wachtkamer af, hoe zwakker het licht van de lamp werd. Tenslotte ging de optocht door de stationspoort. Ik bleef op een afstand volgen.

De dronkenschap nam toe. En de hadji slingerde steeds heftiger heen en weer, zittend op zijn plat achterste, onder de schoppen en slagen. De mensen schreeuwden zonder ophouden. En het stille stadje X ontwaakte door het schouwspel van de revolutie.

De mensen drongen steeds meer om hem heen. De hadji verdween in de menigte van dronken lijven. Wat ik duidelijk zag waren de straatlantaarns, de flapperende broekspijpen, kuiten en benen en de bamboesperen die op en neer gingen.

Voor het station bond men de voeten van de hadji stevig vast. Hij kon niet meer lopen en werd tegen een lantaarnpaal aangezet. En het eind van het touw, waarmee zijn voeten waren vastgebonden maakte men achter aan een kleine truck vast. Nu wisten alle mensen het: hij zou aan de stenen en het asfalt en de aarde van de grote weg van zijn vaderland overgeleverd worden.... het vonnis van dronken lieden. En men betwistte elkaar de gelegenheid de wapens op het vlees van de hadji aan te zetten.

Ik kon zijn lijf nu duidelijk zien. Hij stond rechtop tegen de electrische lantaarn. Zijn kaal hoofd, nu buiten het licht, glom niet meer. En ik zag.... ik zag.... ik zag dat hij nog geen enkele wond had. Hij glimlachte nog steeds tevreden. Precies als een meisje, dat een mooie droom heeft. Of vergisten mijn ogen zich? De ogen kunnen inderdaad niet bij alles worden vertrouwd. Maar werkelijk, de hadji was nog niet gewond. Hij was nog steeds veilig temidden van zijn rechters en beulen.

Een soldaat sprong midden in de arena. Een aangepunte bamboe in

beide handen. Hij stond klaar des hadjis buik te doorboren. En hij stiet een krachtig gebrul uit, net zoals de Japanners bij hun bajonetoefeningen op zandzakken, op het Leeuwenveld. De speerpunt verdween in een flits, in de buik van de hadji dringend. Ik zag niets meer. Mijn blik verduisterde. Zonder dat ik me ervan bewust was, had ik een spijl van het stationshek, dat van afgedankte rails was gemaakt, vastgegrepen. Mijn ogen weigerden hun dienst. En ik ondervond deze keer dat een zintuig in opstand kwam tegen het bevel van het hersencentrum. Duisternis, niets dan duisternis. Ik zag niets meer. En ik hoorde een geluid waar de angst in doorklonk. Het geschreeuw hield verschrikt op. Stilte. Ik hoorde hijgend ademhalen. Toen het geschreeuw weer tot gek wordens toe aanzwol, was mijn blik weer helder. Ik zag de bamboespits het witte hemd doorboren.... het schurde. Daarna een beminnelijke glimlach. En daarop weer: het kale hoofd. De bamboe werd snel teruggetrokken. Het geschreeuw verstomde opnieuw. De bamboepunt was lichtelijk omgebogen en nog steeds droog. Ik zag geen bloed, dat er in de avond zwart zou hebben uitgezien. Er kwam niets naar buiten. Hij bleef nog steeds geduldig glimlachen. En gewond was hij niet. Hij was nog steeds dezelfde hadji van daarstraks.

De mensen hieven hun geschreeuw weer aan. Nog rumoeriger dan straks. De bamboesperen bewogen zich weer wild door elkaar als tevoren. En op d i t moment was er geen God, die dit gericht zou hebben kunnen verhinderen. Ook de bajonetten gingen wild te keer, samen met de draagjukken van de rijstverkopers. De hadji schudde heen en weer bij zijn pogingen om rechtop te blijven. Ik zag de spits van een bamboespeer in zijn oog verdwijnen en er weer uitkomen zonder een spoor achter te laten.

Zijn kleren waren verscheurd.

Daarna viel hij achterover naast de paal. En een blank samuraizwaard danste heftig boven zijn hoofd. Het lichaam van het slachtoffer was uit het gezicht verdwenen. Men zag slechts het onderste gedeelte met de benen zwart van schaduwen en nat van zweet. En nu waren het de vlakke einden van de speren, die op en neer gingen in de lucht. De mensen brulden in hun dronkenschap.

Het gebrul en gekrijs was weer verstomd. En de dodelijke wapenen dansten niet meer. De mensen bewogen zich, het slachtoffer omringende. Felle, schitterende ogen werden gericht op de voet van de lantaarnpaal, vier of vijf man zetten de hadji overeind tegen de lantaarnpaal. En nog steeds was hem geen haar gekrenkt. Hij was nu half-

naakt. Zijn kleren aan flarden door de dichtheid waarmee de steken waren gevallen. Alleen zijn riem van leer was nog heel. Weer steeg een donderend gebrul op. Dan een stilte.

Ik zag plotseling de glimlach van de hadji verdwijnen. Zijn twee handen, die achter op zijn rug gebonden waren, bewogen zich. En het touw waarmee hij gebonden was, uiteengerafeld door de slagen van het samuraizwaard, brak. De beschonken menigte werd zich plotseling bewust dat hij ongedeerd was. Bezorgdheid tekende zich op hun gezichten af. Langzaam ging men achteruit. De beide handen van het slachtoffer waren vrij. Gefluister van angst werd hoorbaar.

Men riep doordringend: „Starten die truck. De truck, bu-u-ung".

Een ogenblik stilte. De handen van de hadji graaiden over zijn voeten. En het touw waarmee zijn voeten waren vastgebonden had hij al te pakken. De mensen verwijderden zich nog meer, op alles voorbereid. Het was stil en rustig. Men zag de hadji zijn krachten samenballen. Zijn ogen keken fel naar de grond beneden hem. Toen hoorde men de nachttrein Djakarta—Modjokerto fluiten om zijn weg te vervolgen.

Plotseling begon de truck te brommen. Een ogenblik zweefde het lichaam van de hadji in de lucht, daarna tuimelde het om en om op de grond. Met gaf vol gas. En het lichaam sprong naar voren met de voeten naar boven. Hij rolde om en om, voortgesleept op het asfalt van de grote weg. Men hief weer een dreunend geschreeuw aan. Luidruchtig handengeklap ging ermee gepaard. De straatlantaarns bleven vredig stralen. Hij verdween, opgeslokt door de duisternis. En de mensen renden er achteraan. Langzaam volgde ik. Nu waren er al duizenden op de been. En ik voelde de sfeer van de dronkenschap, die zich weer liet gelden. De truck passeerde de tweede lantaarn aan de kromming van de weg. Hij reeds nu heel langzaam. Als de hadji zijn vrije handen maar niet gebruiken kon. Ik was het voortgesleepte lijf al dicht genaderd.

Martelen was het enige wat zij wisten te doen. Zoals ook de tyran alleen maar onderdrukt, de zakkenroller gapt, de advocaat recht praat wat krom is, de kassier zijn kas houdt en de dokter geneest. En dit was het vonnis van een rechtbank van beschonkenen over wat hun dronken maakte.... een rechtbank van mensen die de politie en de hulppolitie haatten, welke zolang hun veiligheid niet beschermd hadden, welke hun steeds het voedsel hadden ontroofd. In de afgelopen jaren hadden zij het nut van een rechter niet meer gekend. Hier nu, was hun versie: een rechtbank van dronken lieden. En 's mensen dom-

heid heeft een eigen geschiedenis.... een heel lange geschiedenis.

Toen de soldaten moe werden, vervingen de burgers hen. En zij schreeuwden: „Eerst moet de luis vernietigd worden".

Ik waagde het van heel dichtbij te kijken. De hadji rolde om en om!

Hij zag er nog steeds kalm uit en hij had nog steeds geen zware verwondingen opgelopen door het slepen langs de stenen en het asfalt van de grote weg.

De soldaten kwamen weer naar voren. Weer dansten de wapens, elkaar het doelwit betwistend. De stoet ging door. Zij dachten niet meer aan de nachttrein die buitenlandse correspondenten en lieve stadsmeisjes brengen zou.

Een nieuw aangekomen soldaat baande zich met de handen een weg.

En op de splitsing van de spoorbaan aangekomen, onder de lantaarn, gilde hij: „Ai! Dat is hem!" Terwijl hij het slachtoffer dat door de truck werd voortgesleept volgde, trok hij een klein samuraizwaard van zijn zijde, een Japans harakirizwaard. Met zijn kort zwaard dreigend voor het gezicht van de hadji, gilde hij toen weer: „Ken je dit?"

Het geschreeuw hield plotseling verschrikt op. Iedereen lette op de hadji. En deze bleef maar glimlachen. Zijn ogen knipten grappig als die van een grijsaard, die van een jong meisje liefde ontvangt.

De soldaat raakte buiten zichzelf, hij gilde van woede, terwijl hij met zijn wapen herhaaldelijk tegen de grond sloeg. Luid schreeuwde hij: „Keer terug tot het stof". Het gonzen van de truck bleef regelmatig klinken. Daarna werd het korte zwaard omhooggezwaaid, met beide handen vastgehouden.

De ogen van de hadji flikkerden plotseling bang. De lijnen van zijn gezicht werden strak als ijzerdraad. Zijn oogleden traden bijna uit hun kassen. En ik zag hoe de mond van het slachtoffer zich opende om te brullen. Maar al zijn spieren spanden zich in angst. En vóór hij weer met zijn ogen knippen kon, was het korte samuraizwaard dwars in zijn buik gestoken. Even verslapten de stijve groeven in zijn gezicht, daarna verdwenen ze totaal. Zijn buik was opengereten. Ik zag de witte darmen. Daarna bedekte het bloed ze. Daarna weer gapend vlees. Stank verspreidde zich in de lucht. Darmen en ingewanden vlogen in het rond. En de truck gonsde maar. Een gehijg werd hoorbaar. Maar alle geluiden verdwenen even later in het dreunend en luidruchtig geschreeuw dat de lucht deed trillen.

De mensen hosten en dansten alsof ze gek geworden waren. De

optocht boog naar rechts. De rails van het spoor waren overschreden. Telkens hoorde ik zijn adem die met horten en stoten ging. En zijn lippen trilden met onhoorbare stem: water, water. Een wanhopige stem. Telkens zag ik weer: vlees, bloed, darmen en ingewanden. Toch had ik mijn gezicht verborgen in de schaduwen en het zwart van de nacht. Ik bleef maar volgen aan de kant lopend.... ik was bang in aanraking te komen met het bloed en de ingewanden, die het asfalt verfden. Boven twinkelden vredig de sterren. Alle wapens hadden deelgenomen aan de vernietiging van dat lichaam. Komend van de oppervlakte der aarde, vanuit de herinnering, vanuit het vaderland, vanuit de strijd. Ik begreep niet meer wat er in mij omging. Dit ene slechts was zeker: die hadji had tegenover zijn noodlot gestaan, daarna was hij verenigd met de door zijn verraad gevallen soldaten in de schoot der aarde.

Gestorven was het slachtoffer. En zijn lichaam, dat eens de halve wereld had doorzworven, werd nu nog steeds voortgesleept. Ginds ver weg in een huisje wachtte een huismoeder op de komst van haar echtgenoot, huiswaarts kerend met rijst en zoute vis. En zijn kinderen lagen in diepe slaap op de bamboe bale-bale vol bedwantsen.

Ik kwam pas tot mijzelf toen een soldaat mij aansprak: „Wat doe je zo stil? Ben je misselijk van het bloed?" Ik knikte.

Hij sprak weer vol trots: „Ik heb 'm afgemaakt. Bung, wanneer je pas soldaat bent, kan 't niet anders. Ik was vroeger ook zo. Wanneer je wat langer in dienst bent, komt het niet meer zo ver".

Hij maakte het lemmet van zijn kort zwaard schoon met een blad dat als verpakking was gebruikt, en dat hij opraapte van de kant van de weg. „Bung, wanneer je zelf gezien had, hoe onze kameraden geslacht werden.... we zijn wat blij ons gewroken te hebben". Hij zweeg en sprong vooruit, en verdween in de optocht.

Men sleepte het lichaam van de hadji nog steeds voort. Op dat tijdstip was hij geen mens meer. Nog minder een staatsburger van een democratisch land.... in het geheel niet. Hij was een mooi stuk speelgoed. Net zo mooi als het woordenspel dat de kolonisator tegenover de gekoloniseerden gebruikt, net zo mooi als een rubberbal voor de poes. En op de grote kantoren achter gindse demarcratielijn werd dit fascistische praktijken genoemd of nazi-terreur of erfenis van de Japanners. Dit was duidelijk: de hadji, zijn rechters, zijn beulen en ikzelf waren dom. Het slechte is bovendien, dat alle mensen graag rechter zijn. En een domme rechter is het ongelukkigste wat er bestaat. Deze domheid is het ook die Socrates, en Giordano Bruno, en

Galileï, en Jezus heeft vermoord.

Want die rechters houden van wat zezelf liefhebben. En de rechters hier hielden van hun vaderland. En was de wrok in een tijd van revolutie niet diep? Hiervan waren zij overtuigd: het vaderland moest men dienen.

Toen de revolutionaire optocht de grote weg Djakarta—Tjirebon bereikte, werd het aantal toeschouwers steeds groter. Uit elk donker steegje kwamen mannen en vrouwen.

De hartstocht heeft altijd en overal een rol gespeeld. De begeerte van het oog eveneens. De vrouwen liepen direct weg, wanneer ze deze gemartelde mens zagen. De kleine kinderen juichten en sloegen op blikken, achter de optocht aan lopend. En de wapens dansten nog altijd vrolijk rond.

Hoe langer het echter duurde hoe meer het lawaai en de beweging afnam. De optocht werd steeds kleiner. Toen men voor de recrutenkazerne aangekomen was, was iedereen moe. Het lijk van de hadji werd losgemaakt en de truck, die steeds ruwweg had doorgereden, keerde terug naar zijn garage: hij had zijn plicht, een die door vrouw en kinderen werd verwacht, voort te slepen, volbracht. En het lijk.... bleef verlaten liggen midden op de grote weg.

Die nacht bleef het stil op het station van de basis X. De nachttrein zag geen officieren en soldaten op het perron rondzwerven. En ginds wachtte de vrouw van de hadji nog steeds op de thuiskomst van haar man met levensmiddelen in zijn zak van ananasvezels: rijst en zoute vis.

Ik zat wel tien minuten op een paal van de kazerneomheining te kijken naar het lijk dat zo achteloos was achtergelaten.... volkomen naakt. De nacht werd steeds dieper. De maan kwam op. De mensen, die uit het Westen kwamen bleven even staan, wanneer zij bij die plek kwamen, sprongen op en vluchtten dan. Ze gaven hun marktgang op. Onderweg een lijk te vinden brengt ongeluk in de handel. Zij keerden weer huiswaarts. De tijd van de avondklok brak aan. De basis X lag stil en verlaten.

Langzaam ging ik de kazerne binnen. Mijn kameraden sliepen al, vast van vermoeidheid. In de verte klonk het sissen van de locomotief die zijn loods binnenreed.

En of ik wilde of niet, het zoëven gebeurde bleef mijn gedachten beheersen. Weer die inwendige stem: hier hoor je niet. Maar mijn belofte — hmm — deze les leerde ik nu: dat een belofte altijd bindt. Een donkere toekomst rees voor me op: wat zou ik doen wanneer ik

bevel kreeg een mens te doden? En als die mens nu iemand was, waar ik veel van hield? Ik werd bang. Ik moest weg van hier. Dit was mijn terrein niet. Dit waren inderdaad geen gedachten voor een soldaat. Het waren de gedachten van een mens. En elk mens verlangt naar vrijheid ook om te denken. En op dat ogenblik bad ik voor het eerst sinds deze drie jaren: dat het gebeurde eenmalig mocht zijn. Ik viel in slaap.

Wat ik droomde in dat korte stukje nacht herinner ik me niet. Het geblaf van tientallen honden wekte me uit mijn slaap. Het was nu half vier in de ochtend. Zachtjes liep ik de kazerne uit, een stok meenemend om de beesten te verjagen.

De maan, die al hoog aan de hemel stond, bescheen de pannen van de Chinese huizen langs de grote weg. Toentertijd hadden nog niet alle kazernes van de basis X wachthuisjes, en waren wij nog niet verplicht wacht te houden. Het was windstil. De hele natuur lag als dood. Dicht bij de kazerneomheining gekomen zag ik tientallen honden rumoerig blaffen. Een groot gedeelte stond met de koppen naar de grond, de anderen keken naar de maan. En midden tussen die dieren: het lijk van de hadji.

Ditmaal zouden de honden van de Chinezen mensenvlees eten.

Ik snelde niet toe om dit griezelig toneel dat de natuur opvoerde te verhinderen. Ik ging de kazerne binnen. Mijn gezicht verborg ik in het kussen van mijn ligmatje. Toen luidde de kazerneklok. Alle soldaten stonden op en trokken haastig hun uniform aan. Gedraaf. Appèl voor de kazerne. Een bekendmaking: dit uur nog vertrok men naar de voorste linies. Een rilling voer door me heen.

Deze keer zou ik dan toch vertrekken.... vertrekken om gedood te worden, vertrekken om te doden. Even beefde ik. Een kwartier later vertrok de troep. En het moorden ging voort.

(Vertaling: Joke Moeljono.)

P. P. J. van Caspel

MUCH TABOO ABOUT NOTHING

Mrs. Grundy heeft een taai leven. Officieel werd ze anderhalve eeuw geleden geboren, toen in een Londense schouwburg Thomas Morton's *Speed the plough* werd opgevoerd, een merkwaardige mengeling van klucht en melodrama. Opvallend en niet zonder symbolische betekenis is het feit, dat zij zelf niet ten tonele verschijnt. We horen alleen van haar bestaan doordat Vrouw Ashfield, een boerin zich — tot voortdurende ergernis van haar man — in allerlei situaties afvraagt: *What will Mrs. Grundy say?* Sindsdien is deze geheimzinnige buurvrouw in Engeland het symbool gebleven van de preutsheid en onwaarachtigheid, die in de vorm van sociale conventies voor de enkeling vaak zoveel onbehagelijkheid meebrengen. Kort na haar geboorte boekte ze trouwens al een succes, toen T. Bowdler, in 1818, een gecastigeerde uitgave van Shakespeare het licht deed zien.

Maar is het eigenlijk wel juist, van haar geboorte te spreken? Was het niet veeleer een wedergeboorte, een reïncarnatie van iets dat al zo oud is als de mensheid zelf? Veel van onze regels van fatsoen en van onze sociale normen voor spreken en handelen zijn waarschijnlijk niets anders dan verbleekte en geheel of gedeeltelijk gerationaliseerde taboe-instellingen. Het wordt de kinderen al vroeg ingeprent: dit hoort niet, dat staat niet netjes, van je vader mag je niet 'hij' zeggen, meisjes fluiten niet op straat. De taal vooral is tengevolge van haar belangrijke sociale funcie in sterke mate aan taboe onderhevig. Uit het feit dat de slavische, baltische en germaanse talen geen gemeenschappelijk indogermaans woord voor *beer* meer bezitten, heeft Meillet afgeleid, dat er oudtijds in Europa een taboe op de naam van dit dier rustte, oorspronkelijk misschien alleen tijdens het jachtseizoen. In de afzonderlijke taalgroepen heeft men toen de verboden naam vervangen door verschillende — als het ware camouflerende — aanduidingen, meestal omschrijvingen van het type *honing-eter*. Maar ook in onze huidige maatschappijvorm zijn er dingen die we liever niet rechtstreeks bij hun naam noemen. Ze mogen dan al op ander terrein liggen, onze reacties erop verschillen niet zoveel van die van onze voorouders. In dezelfde studie wijst Meillet er dan ook op, dat men in de beschaafde omgangstaal sinds lang bepaalde termen liever vermijdt, wat van invloed kan zijn op de woordenschat van een taal. Zo is het vrouwelijke pendant van *gars* uit het Franse taalgebruik verdwenen, omdat het de aanduiding van een

prostituée was geworden. Toen men later echter ook het woord *fille* in deze zin ging gebruiken, was men voortaan gedwongen van *jeune fille* te spreken, als men wilde doen uitkomen, dat men werkelijk een onschuldig meisje bedoelde.

Uit het voorafgaande is reeds gebleken, hoe we de moeilijkheid trachten op te lossen of, beter gezegd, te omzeilen: naast de woorden, die het fatsoen ons verbiedt te gebruiken, bezitten we vaak *ersatz*-uitdrukkingen, die het karakter hebben van een technische term en die niet met deze fatale indecente gevoelswaarde zijn geladen. Het kan wel gebeuren, dat zo'n remplaçant op den duur eveneens te sterk geassocieerd wordt met de eigenlijke betekenis van het woord, die men juist had willen camoufleren of ontwijken, en dan wordt die term zelf ook weer taboe. Bloomfield veronderstelt, dat zelfs het woord *hoer* (verwant met Latijn *carus;* men denke aan ons *liefje*, dat ook niet altijd ondubbelzinnig is) oorspronkelijk een nette uitdrukking was ter vervanging van een term, die we thans niet meer kennen. In het algemeen is het echter zo, dat het ontbreken van indecente gevoelswaarde gepaard gaat met een verlies van gevoelswaarde *überhaupt.* Kan men zich voorstellen, dat de Openbaring van Johannes zou spreken van de Prostituée van Babylon?

Het gaat bij dit alles niet in de eerste plaats om het vermijden van aanstootgevende woorden, althans niet in de zin van een bewuste bedoeling. De term *euphemisme* is goed voor schoolboekjes. De eigenlijke drijfveren liggen in diepere lagen, die men slechts met het taboebegrip kan benaderen.

In het zestiende-eeuwse gedicht *Van den langhen waghen ende van zijn licht-gheladen vracht van alderhande volcxken* zitten ze vooraan op de wagen, de *maechdekens daer 't slot in is ghevallen* — een ereplaats, maar tevens een positie van apartheid, een isolement, dat ze in laatste instantie gemeen hebben met koningen en priesters. En waarom niet? Uit het materiaal, dat Frazer bijeengebracht heeft, weten we dat in kwesties van taboe het heilige en het onreine in veel opzichten dicht bij elkaar liggen. De zestiende en ten dele nog de zeventiende eeuw gingen overigens nog niet zo uit de weg voor bepaalde uitdrukkingen als latere tijden. In Bredero's *Spaansche Brabander* vertelt Robbeknol, hoe de minnaar van zijn moeder zijn eigen kind toevoegde: *Loopt ande gallich, ghij verbranselde hoeren kijnt.* Vondel drukt zich — in het voorwoord van een van zijn bijbelse drama's — iets voorzichtiger uit: *Jeptha, Galaäds natuurlijke zoon, wert, na zijn vaders doot, van zijne broederen, als onwettigh, uit het erfdeel gestooten.* Maar de Staten-

bijbel zelf (Richteren 11) zegt onomwonden: *Jephtah nu de Gileaditer was een strytbaer helt; maer hy was een hoeren kint: doch Gilead hadde Jephtah gegenereert.*

Het is geen toeval, dat er in de bijbel zo vaak van hoererij en hoereren wordt gesproken. In de taal der profeten is dit begrip namelijk synoniem met ongeloof. De idee van de kerk als bruid van Christus moge dan al uit de sfeer van het Nieuwe Testament stammen, niet minder fundamenteel voor het Oude Testament is de gedachte van het verbond, de persoonlijke communie tussen God en zijn uitverkoren volk. Dit verbond geldt voor de mens die gelooft en die op grond van dit geloof onderscheidt tussen goed en kwaad. Als symbool van dat verbond staat het sacrament van het huwelijk, de persoonlijke communie bij uitstek. Wie het geloof mist of verwerpt, mist ook het onderscheidingsvermogen en weigert persoonlijke bindingen aan te gaan. Vandaar de promiscuïteit als symbool van het ongeloof. Het hoereren in deze zin is dus een poging binnen te dringen in het geheimzinnige rijk van de onpersoonlijke, haast kosmische, verbondenheid, het gebied van het gans andere, dat in wezen taboe is. Het avontuur van de jonge Stephen Dedalus met de prostituée in *A portrait of the artist as a young man* moet dan ook gezien worden als een inwijdingsritus in het mysterie van het profane leven, een aspect waarop D. S. Savage in een studie over James Joyce terecht heeft gewezen. Met deze sprong in de onpersoonlijke promiscuïteit sluit Stephen zich de weg af naar de sacrale wijding tot priester, naar de communie. Ook in *Ulysses,* de latere roman van Joyce, waarin we Stephen terugvinden, zien we hoe diens streven erop gericht is, alle persoonlijke bindingen te verbreken, terwijl Bloom, Stephen's tegenpool, er juist voortdurend naar streeft, bindingen te scheppen. Zoals Douglas Knight het in een artikel over deze roman uitdrukt: *Stephen seeks all day for a way of saying no to his world.*

Maar laten we de huid niet verkopen, voor we de beer (van Meillet) geschoten hebben. Frazer verhaalt van volkstammen, bij wie er niet alleen een taboe rust op de naam van het dier, waarop men jaagt, maar ook op de namen van de jagers zelf. Bij andere stammen zal de enkeling nooit zijn eigen naam uitspreken en zo zijn er nog meer variaties op hetzelfde thema. Al deze gebruiken berusten, zoals bekend, op hetzelfde principe, het geloof in het innig verband, ja, de magische identiteit van de naam en zijn drager. De oude Egyptenaren gaven een kind twee namen, één waarbij het in het openbaar werd genoemd en één (de ware) die alleen aan ingewijden bekend was. Hetzelfde motief vinden we in een Joodse overlevering, die verhaalt dat Noach zo volmaakt

was, dat hij al besneden ter wereld kwam. Zijn grootvader, Methusalem, raadde Lamech, Noachs vader, dringend aan, de ware naam van het kind verborgen te houden. De wereld immers was slecht en de tovenaars zouden het kind kwaad kunnen doen, als zij achter zijn eigenlijke naam kwamen. Noach zou daarom tot aan de zondvloed slechts bekend geweest zijn onder de naam die zijn grootvader hem gaf: Menachem, d.i. trooster. Het bestaan van deze overlevering duidt erop, dat zulke praktijken in het Oosten algemeen bekend waren. Onze tamelijk onlogische gewoonte, kinderen soms meer dan één voornaam te geven, zou wel eens een rest van een dergelijk gebruik kunnen zijn. Soms geldt een taboe alleen onder bepaalde omstandigheden (bijvoorbeeld tijdens het jachtseizoen of in de regenperiode) of alleen voor bepaalde personen. Er zijn Indianenstammen waar een man niet de naam van zijn zusters mag uitspreken. Als men hem vraagt, waarom dit zo is, antwoordt hij: *ik heb te veel eerbied voor ze.* Dit beroep op een sanctie van hoger orde, die er in feite niets mee te maken heeft, doet onwillekeurig denken aan de argumenten van die mensen, die de onthullingen van de psycho-analyse verwerpen, omdat Freud „al het mooie door de modder haalt". In sommige opzichten staan we nog op hetzelfde niveau als die Indiaan. Het enige verschil is, dat wij geleerd hebben de verborgen taboe-regels te beredeneren en ze te camoufleren door ze in een rationeel gewaad te hullen. Het voorschrift dat men een brief nooit met „ik" mag beginnen — dit zou onbescheiden zijn, zegt men dan — stamt uit een sfeer van ik-taboe, waartoe ook het genoemde verbod, de eigen naam uit te spreken, behoort. Andere taboe-voorschriften hebben zich tot sociale normen ontwikkeld: in een kerk mag men niet luid spreken. En zou het feit, dat men bezoekers in een museum ook meestal slechts hoort fluisteren, soms een atavistisch verschijnsel zijn, dat herinnert aan de magische oorsprong van de kunst? Een ander voorbeeld: een ondergeschikte richt niet zelf het woord tot zijn superieuren, hij wacht tot men hem iets vraagt. Een echo hiervan hoort men zelfs nog in ruzies van kinderen, met het hautaine: *vráág ik je wat?* en het flitsende antwoord, dat de poging van de ander om zich op een hoger niveau te plaatsen, onmiddellijk doorkruist: *nee, ik zeg je wat.*

De voorschriften van naam-taboe gelden natuurlijk in nog sterkere mate voor wezens van hoger orde, zoals koningen en priesters en vooral goden. Het gebruik van de bekende *pluralis majestatis* wordt wel verklaard uit een oorspronkelijk magische angst voor een te grote nadruk op het eigen ik. Dit gaat dus uit van de heerser zelf. Omgekeerd ligt bij

godennamen het uitgangspunt natuurlijk in degenen, die de godheid aanbidden of aanroepen en dan zijn de meervoudsvormen, die men herhaaldelijk aantreft, juist een poging tot verzwakking van de gevreesde magische kracht, die in het enkelvoudige woord als te massief, te geconcentreerd verschijnt. Zo'n meervoudige godennaam vinden we bijvoorbeeld in het Oude Testament.

In een andere studie van Meillet, waarin hij de herkomst van verschillende woorden bespreekt, wijst hij o.a. op het verschijnsel, dat men overal in de Christenheid het Opperwezen aanduidt met een woord dat *Heer* betekent (*Seigneur, Lord, Herr,* enz.). Deze gewoonte berust op het feit, dat er op een gegeven moment bij de Joden een taboe rustte op de naam van God. Deze naam, Jahveh, werd in de oorspronkelijke teksten, waarin slechts medeklinkers geschreven werden, gespeld als *jhvh.* Bij het lezen sprak men dit woord echter niet uit; men verving het dan door *Adonai,* waarvan Meiltet zegt, dat het *Seigneur* betekent, maar dat naar ik meen een meervoudsvorm is, eigenlijk: *Mijne Heren.* In latere teksten heeft men tekens voor de uitspraak van de klinkers toegevoegd, maar bij de medeklinkers van *jhvh* plaatste men de tekens van de klinkers uit het woord *Adonai,* aangezien dat toch de naam was, die men werkelijk uitsprak. Naïeve lezers hebben toen later — de klinkeraanduidingen nog ten dele verkeerd interpreterend — deze tweeslachtige combinatie als *Jehovah* uitgesproken, *simple lecture d'ignorants,* zoals Meillet zegt. De gehelleniseerde Joden van Egypte die de bijbel in het Grieks vertaald hebben, hielden zich ook bij de vertaling aan het woord, dat ze werkelijk spraken en zochten dus een equivalent voor het begrip *Heer.* En zo bezitten dan de Westerse talen (via het Griekse *kyrios* en het Latijnse *dominus*) een aanduiding voor het Opperwezen, die in feite op een Oosters taboe berust. En dan te denken, dat er mensen zijn, die het van het hoogste belang achten dat men vooral *Here* zegt en niet *Heer!*

Men zou hier nog aan kunnen toevoegen, dat er plaatsen zijn in het Oude Testament, waar reeds *Adonai Jahveh* geschreven staat. In dat geval vervangt men de onuitsprekelijke naam door een ander woord en leest *Adonai Elohim,* dit laatste ook weer een meervoudsvorm. Merkwaardig is overigens, dat de heel vromen niet eens het woord *Adonai* uitspreken; zij zeggen *hasjem,* wat niets anders betekent dan *de naam.* Vandaar de uitdrukking *baroech hasjem* (letterlijk: gezegend zij de naam) in de zin van *God zij dank,* die in het moderne Hebreeuws nog gebruikelijk is.

Het ging er hier niet om, de taboe-verschijnselen als zodanig aan de orde te stellen. Ik heb slechts enkele voorbeelden uit dit gebied aangehaald om te wijzen op de kloof die er bestaat tussen de taal als min of meer abstract systeem enerzijds en de spraak als concrete realisering van dat systeem anderzijds. In de praktijk komt dit hierop neer, dat de enkeling bij zijn spreken niet vrij en autonoom kan beschikken over de mogelijkheden, die zijn taal als systeem hem theoretisch biedt. De hinderpalen, die een vrije keuze in de weg staan, worden gevoeld als sociale normen, normen die, zoals P. Trost opmerkt, zelfs grotendeels de onderwerpen van onze dagelijkse conversatie bepalen. Het merkwaardige is echter, dat zulke dwingende voorschriften dikwijls vermomde relicten blijken te zijn, stammend uit de magische sfeer van een ver en duister verleden. Inzicht in dit verschijnsel is een eerste voorwaarde om te komen tot die verdere bevrijding van de geest, die gelegen is in de opheffing van ieder zinloos geworden taboe.

Literatuur: J. G. Frazer,*The golden bough.* A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale,* I, 281—291; II, 36—43. L. Bloomfield, *Language,* 155, 401, 508. P. Trost, *Bemerkungen zum Sprachtabu,* Travaux du Cercle Linguistique de Prague, VI, 288—294. D. S. Savage, *The withered branch, six studies in the modern novel.* Douglas Knight, *The reading of 'Ulysses',* A Journal of English Literary History, XIX, no. 1, 64—80.

Joh. Betzema

AANVAL OP OERMESI

(Kroniek)

De vrijstad Oermesi[1] was gelegen aan een meer, tegenover de noordwestelijke berghelling. Het meer ving het rivierwater op, dat uit het ruwe, bergachtige binnenland van drie zijden naar zee bruiste, en het mondde via een kleine rivierlengte uit in een delta, een broedplaats van de tse-tse-vlieg.

Omstreeks 1650 stond de stad, wat de culturele ontwikkeling van haar bevolking betreft, op lager peil dan de omringende landen. Dit was niet vreemd, want de weg waarlangs men met het minste risico naar de stad kon komen, leidde van zee uit door de voor mensen zeer ongezonde delta. De stad was niet rijk. Het kleine achterland — eigenlijk een veel te weidse naam voor de smalle hoogvlakte — bracht juist voldoende voedsel op om de inwoners te voorzien. In het buitenland had de stad naam gekregen door kunstig houtsnijwerk, dat weliswaar primitief, doch zeer origineel was. De gesneden voorwerpen werden geschilderd in heldere, in elkaar vloeiende kleuren. Veel scheepvaart bracht de uitvoer van deze producten niet op de rivier. En niemand dacht er over via het bergland buitenslands te gaan. Vreemdelingen bood Oermesi ook geen bijzondere aantrekkelijkheid.

Eerst na verloop van jaren werden in de buitenwereld reeds gevestigde geestesstromingen en technische verbeteringen in de vrijstad gemeengoed. De heersende stromingen van de geest lagen als versteende aardlagen op verschillend niveau, waren hier en daar als 't ware gebroken, verzakt, verbrokkeld, vermengd, wat aan de dogmatische samenstelling weinig had veranderd.

Stukken middeleeuws denken waren — de vergelijking met aardlagen nog even aanhoudend — doorschoten met opvattingen uit de renaissance. Korrels oer-oud christendom lagen naast brokken vroege hervorming. Zelfs de visuele indruk van de stad, het beeld van de nauwe straten met huizen uit verschillende tijdperken, wekte het vermoeden dat een mengelmoes van inzichten, deels zeer oud, deels nog niet zo nieuw, voorts uit tussenliggende perioden, heerste.

Niemand duchtte, na de schommelingen van bevolkingscentra in de aanvangstijden, een aanval op Oermesi. Er waren zelfs geen wallen om

[1] Oermesi is het latere Ormandi (1732?).

de stad; de tijden waren rustig voorbijgegaan. Slechts een lage kademuur, waar de stad aan het meer grensde, zou als korte verdedigingslinie in aanmerking komen. Een staand leger was er niet, wel een goed georganiseerde en van uitstekende wapens voorziene burgerwacht. Deze was de enige en hardnekkige, krijgshaftige traditie van de stad.

Toen dan ook de Gesha's — een klein volk van rovers, dat een eiland midden in zee bewoonde en de kustlanden onveilig maakte — in 1652 zwaar bewapend over zee kwamen zeilen met hun kleine, snelle en weerbare boten, recht op de delta toe, was de bemanning van de schoener Titraë, laverend in de noordelijke deltamonding, met als lading beschilderd houtsnijwerk en als bestemming respectievelijk drie buitenlandse havens, met schrik geslagen. De kapitein liet onmiddellijk rechtsomkeert maken en had, dank zij de voorsprong en een gunstige wind, zekerheid voor de Gesha's in Oermesi te zijn. Deze kapitein was de eerste, die zich — tussen allerlei opgejaagde gedachten in — tevergeefs afvroeg wat de Gesha's in Oermesi kwamen doen en hoe ze het aandurfden zich voor de wind zo ver op de rivier te wagen (zij zouden immers alleen roeiend kunnen vluchten). Tot in lengte van dagen werd deze vraag steeds opnieuw gesteld en niemand heeft er een antwoord op gevonden. Kushnefsky schreef: 'Rare bokkesprongen zijn nu eenmaal niet logisch te beredeneren en wij moeten deze tocht wel als zodanig beschouwen. Men zal er nog aan moeten wennen dat er door de tijden heen dingen gedaan werden zonder reden of betekenis.'

Toen de kapitein van de Titraë de delta door was en op de rivier stevende, liet hij zijn boot, op een plaats waar dat mogelijk was, langs de wal schuren, nadat hij de helft van de bemanning opdracht had gegeven met karabijnen van boord te springen en uit hinderlaag tussen de rotsen de vijand te beschieten en op te houden.

In Oermesi lag de schoener nog niet voor en achter gemeerd, toen de kapitein al te paard zat en in dolle vaart naar het vroedschapshuis reed.

De vroede vaderen werden in allerijl bijeengeroepen, maar deze mannen wisten niet goed wat ze met de verstoring van hun vreedzaam bestaan moesten beginnen. En de opperste van hen bleek tegen de situatie niet te zijn opgewassen. Gelukkig zijn er in noodlotsuren der mensheid altijd sluimerende talenten, die dan plotseling ontwaken. Een van de vroedevaderen, een zwijgzaam man, bleek te beschikken over krijgsmansaard. Hoe hij zo opeens de juiste man op de rechte plaats was, begreep niemand. De waardigheid van de oude burgerzaal, met de merkwaardig-militante schilderijen en stoere meubelen, waarin om de

tafel de vroedschap stond, die een sfeer van grote, zonder pardon ingeslagen angst uitstraalde, dreef hem als 't ware uit hun midden naar voren. Hij stond voor de pompeuze marmeren schoorsteen, sprak daar een rede uit, bestaande uit afgebeten zinsneden, meer lijkend op bevelen. En de heren gehoorzaamden. De voormalig-opperste knikte vermoeid, want er breekt iets in de mens, als hij eensklaps door een ander wordt overvleugeld. Men liet herauten komen en zond ze uit naar de delen van de stad en naar de hoogvlakte om de burgerwachten op te trommelen. Voordat de herauten op de plaatsen van bestemming waren aangekomen, wist de bevolking het nieuws al. Er waren in die tijden geen telefoon, telegraaf en radio, maar elk belangrijk nieuws liep even snel als in onze tijd.

Nu deden zich overal dezelfde verschijnselen voor: De herauten spraken hun boodschap uit. De burgerwachten gingen naar huis om zich in groot tenue te steken en de wapens te halen, daarna voegden ze zich bij hun afdeling en namen munitie in ontvangst. De andere bewoners bleven echter op de plaatsen, waar de herauten de bevelen hadden omgeroepen, bij elkaar staan. Men hoorde verwarde kreten, zelfs gegil. Allengs kon men groepen onderscheiden: beter gesitueerden, minder rijken, armen, elk van deze klasse-groepen onderscheiden in vrouwen en mannen. Tussen deze groepen door, er omheen, er dwars doorheen, joelden de kinderen, die er niet veel van snapten en alleen maar wilden leven, intens, met overgave, zonder belemmeringen. En zo vormden deze kinderen een sprankelende verbinding tussen kringen van mensen, die op min of meer geldelijk bezit waren gegrond. Het duurde niet lang of er kwamen sprekers. Ze sprongen ergens boven op — ton of kozijn — en begonnen vurig te redevoeren. En opnieuw speelde zich op alle verzamelplaatsen hetzelfde af (er waren ook toen maar weinig mensen, die zelf en ruim konden denken): Er vormden zich, duidelijk waarneembaar, drie partijen, elk rondom een spreker. Dat ging tamelijk snel. De mensen begrepen uit de toespraken dat het ditmaal om hogere belangen ging dan financieële. De oorspronkelijkgevormde groepen mengden zich met elkaar als verschillend gekleurde vloeistoffen. Men luisterde eens hier, eens daar, koos partij en op een bepaald moment waren de drie mensenhopen in definitieve vorm en dartelden de kindertjes daar opnieuw, het scherpe onderscheid uitwissend, tussendoor.

De drie lezingen van de situatie, die de bevolking zo keurig vermochten te verdelen, kwamen er op neer, dat de eerste groep, voorgegaan door geestelijken van stand, geloofde dat de boze vijanden door

God zelf verslagen en verdoemd zouden worden. De tweede partij, opgehitst door straatarme fanatici, werd bezield door het ideaal boete te doen voor de zonde, saam te knielen in de kathedralen en op de velden, want de Gesha's waren een regelrechte straffe Gods, die als een gesel over de vrijstad zou gaan en speciaal de bezittende klasse — 'deze vuige heren en listige dames' — vernietigend zou treffen. De derde partij, de kleinste, ontstond onder invloed van primitieve humanisten, die een behoorlijk eind op de vrijdenkersweg waren gevorderd; overigens in navolging van buitenlandse voorbeelden. Deze mensen verzetten zich tegen elk wapengeweld, zelfs uit verdediging, en noemden dit mensonwaardig.

Het is te begrijpen dat, wat de verdediging van de stad betrof, van geen der drie partijen medewerking was te verwachten.

En de jeugd? Voor zover de jonge mensen niet door de ouders werden gedwongen om te gaan en te staan waar dezen gingen, ontwaakte eindelijk, na eeuwen van rust, de lust tot avontuur in een jong, nieuw geslacht.

Toen het volk tot een bepaald standpunt was bepraat en de mensen huiswaarts gingen, of in de kerken in gebed verzonken, of voorzichtig eens bij de rivier wilden kijken, om vandaar weer spoedig te verdwijnen, gewaarschuwd door geposte burgerwachten; toen zochten jongens en meisjes overal naar hoge plaatsen om vandaar de vijand te kunnen zien. Op heuveltoppen in de omtrek van de stad, stroomafwaarts, verscholen achter de rotsen, daar zaten de kinderen, met gezichten, gloeiend van spanning. Want ze zouden voor het eerst in werkelijkheid zeerovers en misschien wel strijdtonelen zien, waarover ze slechts schone verhalen hadden gehoord. (De Gesha's zouden, als ze niet zo roofzuchtig waren geweest, in lachen zijn uitgebarsten, als ze al deze flonkerende kinderoogjes hadden ontdekt — en zouden zijn omgekeerd).

Intussen waren de Gesha's reeds een heel eind gevorderd. De delta waren zij gepasseerd. Hun voorste scheepjes voeren reeds halverwege de rivier. Daar troffen de eerste kogels doel, afgevuurd door het groepje aan wal gezette manschappen van de Titraë. Meteen koersten twee boten naar de wal. Ondanks schieten en een bombardement van rotsblokken, gingen de Gesha's aan wal en joegen de Oermanesen de bergen in. De andere scheepjes voeren rustig door. Bij elkaar was de vloot acht scheepjes groot. Eenmaal op het meer gekomen en in het gezicht van Oermesi, begon een verwoede strijd met de achter kademuren en achter rotspartijen aan de linkerzijde van de stad opgestelde burger-

wachten, die door de enige tegen de situatie opgewassen vroedevader werden aangevuurd op zeer energieke wijze. Dit gevecht met talrijke vergeefse landingspogingen van de Gesha's, duurde anderhalf uur. Aan beide zijden vielen veel doden.

De manschappen van de twee boten, die stroomafwaarts waren geland, om de schutters van de Titraë te verjagen, waren niet in de vaartuigen teruggegaan, doch drongen over land op de stad toe. Zij ontmoetten aanvankelijk geen tegenstand.

De situatie was nu zo, dat de Gesha's, die vanaf het meer de stad wilden binnendringen, juist niet tegen de burgerwachten waren opgewassen en hun aanvallen staakten. Wanneer de over land oprukkende groep echter kon toeslaan en een deel van de burgerwacht tegenover zich zou moeten vinden — een deel dat dus aan de verdedigingslinie langs het meer moest worden onttrokken — was er alle kans, dat de Gesha's ook vanaf het meer overhand kregen.

Toen de bevelvoerende vroedevader het bericht kreeg van de over land komende vijanden, stuurde hij een klein aantal burgerwachten — het uiterste aantal dat hij kon missen — tegen hen. Hij zond herauten de stad in om vrijwilligers te krijgen. De herauten vonden echter geen mensen op straat. Vanuit de stampvolle kerken klonken gezang en bede. De luiken van de huizen waren overal gesloten. Wie de herauten wel vonden, waren de kinderen, terugkomend naar de stad, nadat ze in de verte de vreemde krijgers hadden zien naderen. En deze kinderen, in wie de jeugd bruiste en angst en zucht naar avontuur om de voorrang streden, nog niet verstikt in dogmatische levensonwerkelijkheden, verstonden de dringende boodschap van de vroedevader. Een van hen, een grote jongen, schreeuwde kinderen bijeen. Hij rende naar plaatsen, waarvan hij met onfeilbare kinder-intuïtie wist dat er jongens en meisjes zouden zijn, verzamelde een troep om zich en trok aan het hoofd daarvan de over land komende vijanden tegemoet. Toen ze de mannen zagen naderen — de tegen hen uitgezonden burgerwachten waren nergens te bespeuren — verschansten ze zich in spelonken en achter rotsuitsteeksels, de kleinsten en de meisjes kregen opdracht stenen te verzamelen, die kwistig in het ruwe bergland verspreid lagen. Nauwelijks waren de Gesha's op steenworpsafstand genaderd of de jongens begonnen hen te bekogelen. Sommige mannen werden getroffen, drie of vier hadden hoofdwonden. De anderen zochten direct dekking en begonnen op de kinderen te schieten.

Op dat moment werden de Gesha's plotseling van achteren aangevallen door de terugkerende burgerwachten, die hen, gaande langs

de rivier, waren voorbijgereden zonder hen te zien en nu, binnenslands weerkerend, op de krijgers stuitten. De vijanden waren dus ingesloten. Enerzijds door de enkele burgerwachten, anderzijds door de kinderen. En terwijl ook bij het meer de strijd opnieuw ontbrandde, vochten de Gesha's in het binnenland fel naar twee zijden. De burgerwachten, goed met het terrein bekend, drongen sluipend voorwaarts; de steenworpen van de jongens werden zuiverder gericht en troffen vaker doel wanneer een der rovers zich liet zien. Naarmate de twee fronten dichter bij elkaar kwamen, werden de beklemde vijanden gevaarlijker. Toen de Gesha's de toestand niet meer aan konden, ontweken zij zijdelings naar de rivierzijde en ijlden naar hun twee scheepjes, achternagezet door burgerwachten en kinderen.

Ook bij de kademuren voor de stad raakte de strijd beslecht. De Gesha's moesten afdruipen. Tegen de wind in roeiden ze hun boten de rivier af. Het aantal doden en gewonden bij de vijand was zeer hoog.

Behalve de lijken van burgerwachten, werden 's avonds op het centrale marktplein van Oermesi ook twintig kinderlijkjes opgebaard. Het waren deze kinderlijkjes, die het daverend psalmgezang ten dank in de kerken, aangeheven door armen en rijken, tot een bespotting, het humane zelfgevoel van de menswaardigen tot een gruwel maakten en in hun dode staat nòg elk dogma met sprankelend leven overvleugelden.

(Een van de „Ormandische novellen")

J. B. Charles

ANNA EN YVONNE

Hij dwaalde door het woud en wat zag hij daar? Een sierlijk meisje, dat hem niet zag. Nu dus achter een boom en welja, daar gaan de blanke armen met het blauwe kleedje over het hoofd en zij is bloot. Zo'n schrijver zegt naakt, maar hij bedoelt bloot, daarom moet ik hem niet. Een paar sierlijke danspassen enzovoort. Hij komt voor de dag, zij bloost, hij strijdt inwendig en zij houden het zuiver, het hele boek door.

Dit is een naar soort romantiek, dit wordt niettemin door befaamde recensenten bewonderd, het wordt door dromerige jongelieden mee naar bed genomen, het is de erotiek voor de initiatieflozen, maar het komt in de werkelijkheid niet voor. Ga dáár niet om wandelen, beste jongens, want taferelen als deze zijn voorbehouden aan Felix van der Leeuw of Aart Timmermans of hun minder begaafde volgelingen. Verder is een woud altijd maar een gewoon rottig bos, bovendien hebben meisjes liever een gewone jurk aan dan een blauw „kleedje", bovendien dragen zij nog een hemd en een broekje, bovendien dansen zij niet alléén in 't bos en bovendien komt het uitkleden, als het komt, gewoonlijk pas na het dansen. Kortom, dit is stof van voyeurs voor voyeurs, van arme heetgebakerde maar initiatiefarme jongelui.

Hier dacht ik aan, toen ik onlangs door een mooi park wandelde, dat geen romanwoud was en geen V.V.V.-bos. Het was in de buurt van Antwerpen, en laat ik daar nou onder de bomen een ontklede jonge vrouw hebben zien staan. Een rechtstaand meisje, aalglad en sierlijk, van 170 x 60 x 22, uit het atelier van ene Marcel Gimond, Parijs. Haar lendenen waren van leizwart brons, haar benen waren aangeslibt metaal. De armen hield zij op een coquette wijze geheven. Het was een meisje met de pose van een ongegeneerde gêne. Zij had maar beter in het atelier kunnen blijven en nog liever maar helemaal niet daar moeten komen poseren. Zij was namelijk niet naakt maar bloot.

Onder de beeldhouwwerken merkten wij een bloot op van de te Tournon geboren Parijzenaar Gimond, „wiens werk soms verwantschap vertoont met de kunst van Maillol" (dat zegt de catalogus tenminste) „en Despiau". Maar het park dacht er eender over als ik. Het had een bosje zeer hoge beuken om nummer 72 neergezet om de gêne af te leiden. Nog nimmer heb ik zulke naaldrechte hoge beuken gezien, torenhoog opgesnoeid, met in de wolken een toef kruin. De beuken hadden haar in hun midden en zo viel alles nog mee. Ik

noemde haar Yvonne en liep spoedig door. Het spijt mij, Yvonne, ik bedoel er niets persoonlijks mee.

Ik liep door en keek nog een enkele keer om naar de tedere en krachtige hemelbeuken. Nog nooit heb ik zulke beuken gezien. Toen stond ik voor Anna. Eigenlijk heet zij Barbro, haar maker is Hubert Yencesse, maar ik zag dadelijk dat Anna haar ware naam was. Zij kwam uit struikgewas en zei: bonjour, kwam je eens kijken? Ik ga zwemmen. Zo, zei ik, ga je zwemmen, ben jij óók van brons. Ja, hoezo? Ik vind dit blonde brons mooier, en dat het niet zo olieglad van huid is, zei ik. Bovendien ben jij een naakt, Yvonne is een bloot.

Bonjour, zei Anna, ik ga zwemmen.

Ik haastte mij terug naar de Italianen, die deze tentoonstelling beheersen en van dit park van Middelheim een hemels circum maakten. Lardera, Forani, Gargallo, Marini zo goed als Frandina en Basaldella! Ik herkende ook Brancusi en Arp, en Chadwick benam mij bijna de adem. Dit is de mooiste openlucht-tentoonstelling welke men zich kan denken en de moderne sculptuur daar staat er om iets te bewijzen. Ten bewijs, dat er dertig, vijftig jaar geleden in de kunst iets ingezet is, dat krachtdadiger blijkt te zijn dan Copernicus' ontdekkingen waren voor de sterrenkunde.

Gimond zal blote meisjes blijven maken, net als Delvaux. Maar ik zie aan Anna dat Yencesse een volgende keer een schouder zal gaan maken, uit ijzer gesmeed bijvoorbeeld en op chroomstalen sprieten. Over Anna en Yvonne loopt de scheiding in de beeldende kunst, die zich hier openbaart als een scheiding tussen naakt en bloot. Vorm om vorm aan de ene kant. Romantiek op de basis van „literaire" verbeelding omtrent een ontkleed meisje aan de andere kant. Wat knap gedaan, en wat een mooi meisje! Zullen de conformisten van Yvonne zeggen. Maar de anderen zullen Anna uitnodigen uit haar vorm te treden, het brons af te leggen, omdat dat blijkbaar mogelijkheden geeft om iets te zijn ook zonder dat Anna haar jurk uittrekt.

Aan de rand van Antwerpen stond een park, wijd en hoog om de beeldhouwkunst der mensen van 1953. Een vogel sloeg in het hoge hout, waarop de ragfijne mobile van Calder ging sidderen in de balans waarin zij hing. Twee houten vormen mahagonie hadden elkaar lief (nummer 116).

Ik liep terug nog weer langs Anna. Zij trad uit haar kreupelhout en zei: ik ga zwemmen. Ik antwoordde: eenmaal zul jij alleen nog maar schouder zijn, uit ijzer gezaagd, geen vlees van vlees maar autonome vorm en onherkenbaar mooi. Dus ga nu nog maar zwemmen.

Ik meed Yvonne (bloot, 72) maar ik herkende in de verte vijf, zes hemelhoge mastbeuken. Toen snelde ik naar de uitgang, want men moet weten wanneer men een tentoonstelling behoort te verlaten.

KORT BESTEK

Parlementair en moreel verval

Op vragen van het Kamerlid Welter over het aantal verongelukte straaljagers heeft de minister van defensie het volgende geantwoord:

„In het tijdvak van 1 Juli 1952 tot 20 Juli 1953 werden tengevolge van vliegongevallen 30 straaljagers afgeschreven. Hierbij kwamen 14 vliegers om het leven.

Bij het vaststellen van het aantal aan te schaffen vliegtuigen wordt in aanmerking genomen, dat tijdens het gebruik van de vliegtuigen met een bepaald periodiek af te schrijven verliespercentage rekening moet worden gehouden, gebaseerd op internationale ervaringscijfers, waardoor van een financieel verlies eigenlijk niet kan worden gesproken.

Van de afgeschreven vliegtuigen is in de meeste gevallen nog een aanzienlijke hoeveelheid onderdelen bruikbaar voor reparaties van andere vliegtuigen. De waarde van de onbruikbaar geworden vliegtuigen en de onderdelen daarvan bedraagt plm. *f* 4.000.000,—.

Ook in de toekomst zal volgens de minister rekening gehouden moeten worden met ongelukken met moderne jachtvliegtuigen. In het algemeen zijn vliegtuigongevallen een niet te vermijden consequentie van het gebruik van dit materieel."

Dit antwoord, wel verre van de ongerustheid op te heffen, waaruit de vraag voortkwam, geeft aanleiding tot twee nieuwe vragen:

1e. Heeft het recht van interpellatie van het parlement nog enige zin, wanneer het ministeriële antwoord de volksvertegenwoordiging zo glashard met een kluitje in het riet stuurt, het toch *'bepaalde'* verliespercentage, waar de hele vraag om draait, onbepaald laat, maar de kruideniers onder de Kamerleden gerust stelt met de plm. 4 millioen waarop men het oud roest van al deze ongelukken heeft kunnen(?) taxeren?

2e. In de laatste wereldoorlog, toen we langzamerhand wel aan het een en ander gewend waren geraakt, lazen we huiverend over die nieuwste vorm van robotisme — bij de ‚anderen' natuurlijk — de eenmans-zelfmoordduikboot. Wanneer wij nu — in vredestijd — om welk hoger doel dan ook, de zelfde weg op gaan, moet dan de Nederlandse volksvertegenwoordiging, en het Nederlandse volk met haar, zo zoetjes aan over die gevaarlijke streep getrokken worden, dat de minister ons niet explicit mededeelt of die veertien mensenlevens ook van te voren ‚hineinkalkuliert' zijn en dus ook hier ‚van een verlies eigenlijk niet gesproken kan worden'?

Is het werkelijk zo ver gekomen, dat zij die ons regeren — en dat wil in theorie toch nog altijd zeggen: voor ons zorgen — moreel zo stekeblind geworden zijn, dat zij het als de natuurlijkste zaak van de wereld zijn gaan beschouwen, dat er in vredestijd oorlogsslachtoffers vallen en — in beginsel — de hele bevolking — zeker in een zo dicht bewoond land als het onze, het risico daarvan loopt? Zo voorzichtig mogelijk gezegd: het schijnt zo.

Pais en vree (I. Buitenland)

Wat kan de zin zijn van de vrolijke staatsmannen die ons geregeld op de voorpagina's der kranten worden vertoond? Wil men ons laten zien, dat er tot in de topkringen en onder de ernstigste omstandigheden ook wel eens gelachen wordt? Dat ‚grote Drie' ook mensen zijn? Dat het wel losloopt met de oorlogsdreiging en dat we maar moeten meelachen? Of wil men er de getallen gesneuvelden mee weglachen, althans onze aandacht ervan afleiden, en de misères van de wapenstilstandsonderhandelingen in Korea mee doen vergeten? Wil men suggereren dat het regelen van het lot van de wereld toch wel iets leuks is? Of is het enkel om ons in de vacantiestemming te houden? Kort geleden moesten op alle voorpagina's Eisenhower, Foster Duller en Bidault en de markies van Salisbury weer zo verbazend lachen, en op een ander plaatje zag men Walter Robertson vrolijk lachend de hand schudden van zijn vriend Syngman Rhee, de enige die niet meelachte. Wat kan het raadsel beduiden van deze gulle lach in de hoge politiek? Het komt het raadsel van de glimlachende Gioconda nabij. Men kan het de presidenten en de ministers en de minister-presidenten niet zo kwalijk nemen, zij zullen misschien geen order gegeven hebben hen zo te vertonen, en misschien lachen zij als een boer met kiespijn over het plaatje van het ochtendblad aan hun ontbijt na een bittere conferentienacht of de slapeloze uren waarin zij over het besprokene nogeens een nachtje sliepen. Wie er iets mee voor hebben, dat is de pers, of zij die de pers beheersen, en die de fotografen de sportieve- of de zenuwopdracht geven niet thuis te komen zonder een lachend prentje. Aan het badseizoen ligt het toch niet alleen, want twee jaar geleden (hier voor mij op 2 Maart '51 gedateerd, om precies te zijn) was er ook al zo'n plaatje van een mop van Ike, toen nog opperbevelhebber. Ik bewaar die grapjes want op vrolijkheid moet men zuinig zijn in deze droevige wereld. Men kan er een verzameling van aanleggen, want ze komen periodiek terug. There is some system in this gladness! Vrolijkt het ons op en beant-

woordt het aldus aan zijn doel, sust het onze ongerustheid over de wereldsituatie, of doet het een beetje pijn een wereld in angst en zorg zo even in een lachspiegel kromgetrokken te zien?

(II. Binnenland)

In een tijdperk van honderd jaar kromstaf is er in ons land heel wat recht getrokken, te oordelen naar de persbeschrijvingen van de herdenking der herstelde bisschoppelijke hiërarchie. Met de verdraagzaamheid lijken wij wel honderd jaar vooruitgegaan. Wij hebben dit voorjaar een ware Aprilbeweging van verzoenlijkheid beleefd. Demonstraties van waardering van andersdenkenden over en weer. Toespraken van rechtzinnige Protestanten tot de katholieke jubilarissen, speeches van orthodoxe burgemeesters en socialistische ministers. Het kon niet op. Terzelfdertijd hielpen katholieke autoriteiten het monument voor de revolutionaire Troelstra onthullen. Als het er op aankomt, mogen wij elkaar allemaal wel in dit kleine land, en trekken wij gezamenlijk en opgewekt op naar de toekomst, zij het wellicht elk in een andere richting. Wij kunnen ons over tekenen van een gerijpte verdraagzaamheid slechts oprecht verheugen. Onze kanttekening bedoelt ook alleen maar de hoop uit te spreken dat al die officiële innigheid niet de werkelijke tegenstellingen in ons coalitiestelsel ten nadele van principieel te handhaven waarden of na te streven doeleinden verdoezelen zal. En dat de zo gelukkig toegenomen verdraagzaamheid jegens het numeriek en wereldbeschouwelijk belangrijk te achten katholieke volksdeel ook op ruime schaal van die zijde en haar autoriteiten beantwoord moge worden. Wij lazen een blad dat zonder roet in het feestmaal te willen gooien eraan herinnerde, dat er zo altijd nog iets te wensen overblijft.

(III. In de wereld)

Iets te wensen blijft er altijd over. Zo, om iets te noemen, dat wat men vanouds wat vagelijk het wereldgeweten heeft genoemd, niet insluimeren zal of dat het niet aan geheugenzwakte gaat lijden. De wereld is nog de zaak Dreyfus niet vergeten, en de executie van Sacco en Vanzetti heeft nog lang nagewerkt. Hoge colleges en autoriteiten in deze wereld hebben de stem van het geweten tegen de executie van de Rosenbergs verheven, maar nu, weinig weken later, is het net of met de schokken van de electrische stoel ook de beroering van het wereldgeweten is uitgewerkt en met de slachtoffers ook de zaak zelf voor de wereld dood en begraven is? Is ons geweten ook haastiger gaan leven in deze tijd van topsnelheden?

Politieke Rekenkunde I

Onze democratie is, als men haar ontdoet van haar magische en ideologische opmaak, eigenlijk een heel eenvoudige zaak. Het is een kwestie van de helft plus één. Nu wil het ongeluk, dat regeren met de helft plus één niet zo eenvoudig is als de rekensom zelf. Want die ene kan toevallig ziek of in de contramine zijn — en dan kan de regering niet langer regeren.

Weet je wat, dacht De Gasperi, ik maak het mij gemakkelijk. Haal ik de helft plus één van de stemmen, dan verzeker is mij van de helft plus nog een heleboel meer zetels er bij. En hij veranderde de wet.

Maar de toeleg mislukte. Hij haalde, juist omdat de unfaire methode tegenstand wekte, de helft min één. Een grote nederlaag voor de democratie, zei één van onze grote dagbladen.

Dat begrijpen wij niet. Is er een groter overwinning voor de democratische gedachte mogelijk dan het inzicht, waarvan het Italiaanse volk blijk gaf, dat deze politieke rekenkunde van de helft plus één alleen dàn opgaat, wanneer iedere stem evenveel telt?

Men kan het democratisch spel door een ander wensen te vervangen. Maar zolang men het speelt, moet men zich aan de regels houden.

Dat heeft De Gasperi nu geleerd. Want omdat De Gasperi Nenni wilde buitensluiten, kreeg Nenni van het Italiaanse volk de macht om De Gasperi buiten de regering te houden.

Politieke Rekenkunde II

Ook de regeringsmeerderheid in Frankrijk is aan het rekenen geslagen. De wens van brede lagen van het Franse volk dat het Parlement in verband met de stakingen bijeen zou worden geroepen had zich duidelijk gemanifesteerd. Maar formeel waren er 209 verzoeken nodig. Die waren er ruim. Nee, zeiden de regeringspartijen, dat telt niet. De telegrafische verzoeken moeten schriftelijk worden bevestigd. Blijkbaar wisten de regeringspartijen niet, dat de posterijen staakten. Enfin, de 209 schriftelijke verzoeken druppelden binnen, en tenslotte was het critische getal ruim bereikt. Maar weer wist Marianne er aan het politieke ganzenbord raad op. Enkele handtekeningen klopten niet met de handtekening, die door hetzelfde Kamerlid ter griffie was gedeponeerd. En dus ontbraken er twee stemmen aan de vereiste 209, om de linkse partijen de pot te laten krijgen. Terug naar 0, en van voren af aan beginnen, zei Marianne.

Jij schummelt, Mariannetje! Alsof de handtekening van een arbeider dezelfde gelijkmatigheid vertoont als die van een bankdirecteur,

die haar tientallen keren op één dag zet! De Commissie uit het Parlement heeft ook zwaar getwijfeld. De beslissing werd genomen, en de truc gesanctionneerd, met de helft van het aantal stemmen plus één.

Laniel zit, op het ogenblik dat wij dit schrijven, nog in het zadel. Het Parlement komt niet bijeen. Maar het Franse volk weet hoe het met tricheurs aanmoet. Evenals De Gasperi krijgt Laniel straks de rekening gepresenteerd. Met rente.

Want ook het Franse volk heeft au fond een gezond democratisch inzicht. Dat heeft het getoond in zijn vastbesloten, maar met grote zelfbeheersing doorgezette staking tegen de décrets-lois.

BONAE LITERAE

GEORGE MCT. KAHIN, *Nationalism and Revolution in Indonesia,* Cornell Univ. Press, Ithaca (N.Y.), 1952.

De schrijver, een jonge Amerikaanse geleerde, heeft van medio 1948 tot medio 1949 voor studiedoeleinden in Indonesië doorgebracht, daartoe in staat gesteld door een beurs. Tot aan de tweede militaire actie bevond hij zich te Djokja, daarna bezocht hij verschillende Malino-gebieden. Kahin toont in zijn werk een zeer scherp waarnemingsvermogen, en hij heeft er klaarblijkelijk slag van mensen uit de meest uiteenlopende groepen aan het praten te krijgen. Voor de periode, gedurende welke hij in het land verbleef, geeft zijn boek een meesterlijke analyse, waardoor met name onze kennis van de gebeurtenissen, voorafgaand aan de Madioen-opstand, en van de achtergronden van de Malino-politiek aanzienlijk wordt verrijkt. Ook het meer historische gedeelte van Kahin's beschouwingen is in vele opzichten zeer de moeite waard, o.a. doordat hij studie heeft gemaakt van officiële Indonesische bronnen. Maar hier wreekt zich toch telkens de methode van een te veel afgaan op mondelinge gegevens van vooraanstaande personen. Het gedeelte over het vooroorlogs Indonesië bevat tal van onnauwkeurigheden. Zo zijn bv. de beschouwingen op blzz. 29 e.vv. en 54 over het vooroorlogs onderwijs zeer aanvechtbaar en soms apert onjuist of tegenstrijdig. Op blzz. 73 e.vv. vindt men een verwarring tussen de radicale I.S.D.V. en de meer gematigde I.S.D.P. Ook de beschouwingen over de Japanse bezetting zijn vrij onvolledig en ten dele aanvechtbaar. Wat de eigenlijke revolutionnaire periode betreft, naast zeer verhelderende gegevens over de rol, die Tan Malaka en zijn beweging hierin speelde, vindt men een aantal ernstige vergissingen, vooral wat betreft de volgorde der gebeurtenissen. Een belangrijk tekort is, dat het Politieke Manifest van Hatta van 1 November 1945, terloops vermeld op blz. 278, nergens wordt behandeld.

Hoe dichter men bij 1948 komt, de periode waarin de schrijver als persoonlijk waarnemer der gebeurtenissen kon optreden, des te beter gedocumenteerd hij voor den dag treedt. Maar ook waar de schrijver, wat de details betreft, minder nauwkeurig te werk is gegaan, wordt men gewoonlijk getroffen door een scherp inzicht in de sociale achtergronden en de algemene politieke machtsverhoudingen.

Voor de periode na medio 1949 wordt het boek weer minder bevredigend. Het verhaal verliest hier weer het cachet van persoonlijke waarneming en beleving, en wordt tot een vrij eenzijdige apologie van de ontwikkeling, die in Augustus 1950 leidde tot het ontstaan van een eenheidsstaat.

Ondanks deze en dergelijke bezwaren blijft Kahin's werk echter een bijzonder waardevolle aanwinst voor onze historische litteratuur, die naast de nadelen ook in sterke mate de voordelen biedt van de gebezigde onderzoekmethode, waarbij de bronnenvorsing wordt aangevuld door het persoonlijke gesprek.

W. F. W.

EX LIBRIS

FRANCIS L. K. HSU, *Religion, Science and Human Crises.* A study of China in transition and its implications for the West, Intern. Libr. of Sociology and social reconstr., Routledge & Kegan Paul Ltd., London, 1952, 14 s.

De grondgedachte van het werk van Hsu ligt op ethnologisch gebied. Hij bestrijdt, aan de hand van zijn ervaringen tijdens een cholera-epidemie in een Chinese stad, de nogal verbreide opvatting, dat de magie voor de volken, die haar toepassen, een bijzondere gevoelsinhoud zou bezitten, die als zodanig te onderscheiden zou zijn van de toepassing van de methoden der moderne wetenschap — in casu der moderne geneeskunde.

Het deelnemen aan gebeds-samenkomsten bleek in de gedachtengang van de bewoners van 'West Town' op één vlak te liggen met het gaan halen van een injectie. Het onderscheid tussen magie en wetenschap bestaat enkel voor de buitenstaander, niet voor degeen, die deelneemt aan de magische practijken. De moderne wetenschap wordt in de 'primitieve' samenleving eenvoudig ingepast in het algemeen levenspatroon, waar ook de magie deel van uitmaakt. Daarentegen dient de magie, om in een samenleving als de Amerikaanse, waar wetenschap in hoog aanzien is, geaccepteerd te worden, in een wetenschappelijk kleed gehuld te worden.

Zwak is het slothoofdstuk 'Whither mankind', waarin de schrijver tracht aan zijn concrete vondsten enkele algemene beschouwingen te verbinden. Ondanks een aantal belangwekkende en intelligente opmerkingen, die ook in dit hoofdstuk niet ontbreken, schijnt het mij toe, dat de schrijver hier het spoor van zijn eigen gedachtengang bijster is geraakt. De schrijver had in het voorgaande Malinowski's stelling bestreden, dat magie optreedt waar wetenschap te kort schiet. Magie is in zijn gedachtengang een volkomen normale toepassing van de kennis, waarover de betreffende gemeenschap beschikt. Men zou dus kunnen zeggen, dat magie de wetenschap van gisteren is. Schrijver geeft blijk dit te beseffen door op blz. 123 magie en verouderde wetenschap op één lijn te stellen. Hier lijkt mij een uiterst belangrijke gedachte verscholen te liggen: veel van wat wij vandaag wetenschap noemen, zal overmorgen magie genoemd worden.

Maar de schrijver schrikt terug voor deze consequentie. In dit hoofdstuk stelt hij plotseling, dat een belangrijk deel van de mensheid in tijden van nood in de bolwerken van het verleden pleegt te vluchten. Een van de voorbeelden hiervan is wat de schrijver noemt de 'religieuze regressie'. Hiermee laat hij een van de fundamenten van zijn beschouwing los: immers, hier zou men uit kunnen afleiden, dat er dus aan de magische practijken tòch een speciale gevoelswaarde toekomt, en dat de voor 'West Town' beschreven reacties niet 'normaal' zijn, maar uiting van een door de cholera-epidemie ontstane psychose van 'regressieve' aard.

Al kan worden toegegeven dat de vluchthouding als sociologisch crisisverschijnsel op zichzelf niet onbelangrijk is, toch geloof ik, dat de schrijver in zijn uitvoerige analyse het karakter van de magie, als een nuchtere toepassing van het aanwezig niveau van feitenkennis, dichter heeft benaderd dan in deze paar losse opmerkingen over religieuze regressie.

Blijkbaar had hij deze regressie nodig als argument voor zijn slotconclusie, dat godsdienst — die in de opvattingen van de schrijver nauw met magie verbonden is — nooit geheel zal verdwijnen. Voor mij ligt echter niet hier de voornaamste waarde van zijn slothoofdstuk, maar in de erkenning, dat deze vlucht in de religie de mensheid niet zal helpen haar problemen op te lossen, maar dat de mensheid hiervoor slechts heil kan verwachten van de vooruitgang der wetenschap.

Immers, het wezen van deze vooruitgang is juist, dat de mensheid blijft zoeken naar steeds adaequatere middelen om haar doeleinden te bereiken, waarbij zij de ene na de andere verouderde werkwijze als 'magie' terzijde kan stellen. W. F. W.

K. H. KROON, *Stenen voor Stenen? Gesprek over kerk en humanisme.* Baarn, Het Wereldvenster, 1953.

Ds Kroon zet aan een verre vriend in een viertal brieven uiteen, wat er in ons land aan de hand is geweest in parlement en pers inzake het verzoek van het Humanistisch Verbond om een aandeel in de geestelijke verzorging van gevangenen en militairen. Ds Kroon meent, dat er geen reden is om dit verzoek niet in te willigen, maar hij zegt in verband hiermee nog een en ander, waarom dit boekje van belang is. In de eerste plaats, omdat hij zich als N.H. predikant een Westers humanist wenst te noemen, al is hij dan geen humanist in de zin van het Humanistisch Verbond. Hij meent, dat hij zich dáárom humanist kan noemen, omdat hij het opneemt voor de mens en gelooft aan een „vreemde, onmachtig stille en kleine God", die in de mens behagen heeft; hij houdt zich aan het „humanisme" van de Bijbel en keert zich deswegen tegen de God, die gericht houdt over de mens door middel van stormrampen bijv.; ook de God, die de samenvatting en de top is van alles wat in de natuur en de geschiedenis voorvalt, is hem vreemd. Hij critiseert de opvatting van een God als een sta-in-de-weg voor het mondig worden van de mens. Hij aanvaardt — met Dietrich Bonhoeffer, de Duitse theoloog en verzetsman die door de Nazi's vermoord is, met aanhalingen uit diens „Widerstand und Ergebung" — een wereld, alsof er geen God ware. God als arbeidshypothese, als deus ex machina heeft hier afgedaan. Noch in de wetenschap, noch in de politiek, noch in de moraal heeft deze hypothese enige zin. Dit is geen nieuws voor wie al eerder begrepen hebben, dat „principia praeter necessitatem non sunt multiplicanda". Maar het is wel nieuw, dat dit nu van „gelovige" kant gezegd wordt. Men begrijpt dan ook, dat ds Kroon dat, wat doorgaans van kerkelijke zijde tegen het humanisme wordt ingebracht, vaak even stenig vindt als wat humanisten in de gebruikelijke zin van het woord aanbieden. Aan vele christenen zal dit alles ergernis geven, maar Kroon zal zeggen, dat hij dan in het goede gezelschap is van wie ook eens ergernis gaf aan de schriftgeleerden.

O. N.

DR K. F. PROOST, *Tussen twee werelden — Philo Judaeus. Gastmaal der Eeuwen,* Van Loghum Slaterus — Arnhem 1952.

Het is geen eenvoudige opgave om in een vijftigtal pagina's de figuur en betekenis te beschrijven van iemand als Philo Judaeus, over wiens leven en persoonlijkheid, zoals van zoveel antieke auteurs, wij bizonder slecht zijn ingelicht. Dr Proost is er dan ook slechts ten dele in geslaagd deze opgave te vervullen. De bedoeling is

goed om Philo in zijn tijd te encadreren, maar dan verwachten wij toch iets meer dan de gemeenplaatsrijke schets van het Hellenisme en Alexandrië, die ons hier geboden wordt. De schrijver moge geen oud-historicus zijn; het ware dan des te zinvoller geweest, als hij voor zijn historisch relaas modernere werken had geraadpleegd dan zijn tekst en literatuurlijstje doen vermoeden. (Hierin wordt b.v. de eminente en zeer bevattelijk schrijvende moderne Philo-kenner Goodenough niet genoemd.) Ook 'schrijvers interpretatie van de historische gebeurtenissen waar Philo zelf direct bij betrokken was, is op zijn minst onnauwkeurig. De stelling dat „de Alexandrijnse Joden overigens weinig politieke aspiraties hadden en Joden waren van wege hun godsdienst, niet om hun nationaliteit" en dat „de Joden in de Diaspora burgers waren van het land waar zij woonden", is in zijn algemeenheid bewijsbaar onjuist. Dr Proost gebruikt trouwens zelf de termen „geloofsgenoten" en „volksgenoten" door elkaar. En zo is er meer aan te merken in dit deel.

Het meer „theologische" deel, de uiteenzetting van Philo's werk en bedoelingen, hetgeen inderdaad het belangrijkste is, is aanzienlijk beter geslaagd, omdat de zaak hier op rustige wijze en wel geformuleerd verteld en verklaard wordt aan de hand van zeer veel uitgebreide, goed gekozen citaten. De terminologie is hier en daar wat Christelijk-anachronistisch, maar dat is haast onvermijdelijk en niet zeer storend.

Wie maar weinig van Philo heeft gehoord, late zich door dit boekje nieuwsgieriger maken, leze dan Goodenough's Introduction to Philo Judaeus en kijke eens in de helaas nog niet geheel volledige Philo-vertaling, met Griekse tekst, van Colson en Whitaker in de Loeb edition.

R. v. Amerongen

ZES WAARDEVOLLE BOEKEN

waarover in De Nieuwe Ploeg uitvoerig geschreven werd. Proefnummers van dit boekentijdschrift, dat de leden van de Wereldbibliotheek-Vereniging gratis ontvangen, worden op aanvraag gaarne toegezonden.

Gerben Colmjon:

De Nederlandse Letteren in de Negentiende Eeuw

Terecht draagt dit werk de ondertitel „Schatgraven in platgetreden terrein"; immers het bevat allerlei gegevens, die het ontwikkelde publiek niet kent. Omslag: B. C. van Bercum. 444 blz.

**

El. Zernike:

De Roep

Twee vrouwengestalten vormen de centrale figuren van deze opmerkelijke roman: Jenny, sedert jaren verkerend in een wereld van ziekelijke verbeelding, die zij zichzelf geschapen heeft uit wrok en wraak jegens haar man, met wie zij niet meer samenleeft, — een Li, de maitresse van de uitgever Noordhout, die karaktervol haar leven een beslissende wending weet te geven juist in de dagen als het lot van Jenny tussen leven en dood zweeft. Omslag A. Vonk. 172 blz.

**

Jonker Jan van der Noot:

Het Bosken en Het Theâtre

Jonker van der Noot is onze eerste vroeg-Renaissancistische dichter. „Het Bosken" bevat o.a. enige van zijn oudste verzen en lofdichten, maar bovenal de beroemde Amoureuze lyriek en de Psalm-berijmingen. „Het Theâtre" is een hartstochtelijk prozawerk. Inl. en aant. Prof. Dr W. A. P. Smit (Uitgave Stichting „Onze Oude Letteren"). Talrijke afb. 369 blz. Oblong form. 21 x 27,5 cm.

Anna van Gogh-Kaulbach:

Zomerland

In deze pas voltooide roman — haar veertigste! — schetst de schrijfster op onnavolgbaar natuurlijke, levendige en spannende wijze een groepje zeer jonge mensen, die door de gebeurtenissen van de afgelopen jaren naar elkaar toegedreven zijn. Omslag A. Horodisch-Garman. 349 blz.

**

Willa Cather:

Lucie Gayheart

De roman van en kort mensenleven, licht en eenvoudig geschreven: het innerlijke leven van een jong meisje uit een Amerikaans dorp, dat muziekles gaat nemen in Chicago, verliefd raakt op een concertzanger van middelbare leeftijd, een kort ogenblik kent van diepe bevrediging, en daarna de scherpe pijn van een scheiding, die definitief zal worden. Vertaling M. Wibaut - Bastert. Omslag en band A. Horodisch-Garman. 158 blz.

**

Dr Alfred Adler e.a.:

Het moeilijke Kind

Twintig paedagogische, korte monografieën, die zich met verschillende kindertypen bezig houden, welke door de een of andere eigenschap moeilijk een gezonde en organische aansluiting met hun omgeving kunnen vinden. Vert. en inl. Drs P. Dijkema. 2e dr. Omslag: B. J. Aalbers. 276 blz.

Verkrijgbaar in de boekhandel

Goede boeken
en tòch goedkoop

Aan ieder, die naar een brede ontwikkeling streeft op het gebied van letterkunde, kunst of wetenschap, bieden de uitgaven van de Wereldbibliotheek jaar op jaar een ruime keus. Op welke boekenplank vindt men niet een of meer der welhaast „klassieke" deeltjes in het bekende formaat? ❧ Doch het is niet alleen aan uitvoering en keus, maar ook aan de *prijs* dat men het W.B.-boek herkent: Goede *en* goedkope boeken verspreiden is het devies der instelling. ❧ De mogelijkheid tot het aanschaffen van boeken tegen sterk verlaagde prijzen biedt U het lidmaatschap der W.B.-Vereniging. Naast het recht op reductie bij nieuwe uitgaven en fondswerken, genieten de leden nog andere voordelen, o.a. ontvangen zij jaarlijks vier fraaie premie-uitgaven en zes maal per jaar De Nieuwe Ploeg. En de geringe contributie kan voor niemand een bezwaar zijn.

Vergeet niet nadere inlichtingen te vragen aan:

WERELDBIBLIOTHEEK N.V.
Amsterdam en Antwerpen

PROF. DR J. M. ROMEIN

MACHTEN VAN DEZE TIJD

Vierde druk, bezorgd en ingeleid door Prof Dr J. Presser.

Deze nieuwe uitgave van dit heldere overzicht van de problemen der hedendaagse politiek, vroeger als drie afzonderlijke deeltjes verschenen, is nu vermeerderd met talrijke opstellen uit **Gegist Bestek**. Hiermede is dit werk dan ook uitgegroeid tot een volledig handboek voor de wereldgeschiedenis voor de periode tussen de beide grote oorlogen. De gebeurtenissen der kort achter ons liggende, evenals die der komende jaren, zijn niet te begrijpen zonder een inzicht in de er direct aan voorafgaande ontwikkelingen. Juist daarom is deze nieuwe druk op dit ogenblik meer dan ooit de belangstelling waard.

703 blz. Vele kaarten, tabellen en statistieken. In stempelband naar ontwerp van Jac. Nuiver.

Verkrijgbaar in de boekhandel
Uitgave
WERELDBIBLIOTHEEK
AMSTERDAM - ANTWERPEN

MUZIEK-UITGAAF

DR E. REBLING:

DEN LUSTELIJCKEN MEY

Een bijzonder oorspronkelijke en voor iedere liefhebber toegankelijke studie over muziek en maatschappij in de Gouden Eeuw.

Vele muziekvoorbeelden en illustraties.

Form. 21,5 x 16 cm. 184 blz.

**

Verkrijgbaar in de boekhandel
Uitgave
WERELDBIBLIOTHEEK
AMSTERDAM - ANTWERPEN